Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü II

Baki Öz

Cumhuriyet

Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Aralık 2000

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GÖNDERİLİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ
II

İÇİNDEKİLER

II- Başbakan Damat Ferit Paşa'nın Tutumu 7
III- İstanbul Hükümeti ve Üyelerinin Tutumu... 23
1- Damat Ferit'in Dışındaki Başbakanların İngilizciliği 23
2- İstanbul Hükümet Üyelerinin İngilizciliği ... 27
3- İstanbul Hükümet ve Üyelerinin Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketine Karşı Tutumları 28
4- Veliaht Abdülmecid'in Tutumu 38
5- Şehzade Ömer Faruk'un Anadolu'ya Kabul Edilmeyişi 42
IV- Padişah ve İstanbul Hükümetinin Anadolu Ulusal Direnişini Caydırma ve Kırma Eylemleri 45
1- Fetvalar 45
2- Ayaklanmalar 49
3- Öğüt ve İnceleme Kurulları 56
V- İngiltere'nin M.Kemal ve Ulusal Savaşıma Karşı Açık Düşmanlığı 63
1- İngiltere'nin Türk Bağımsızlığına Karşı Genel Tutumu 63

2- İngiltere'nin M.Kemal'i ve Ulusal
Direnişi Yok Etme Çalışmaları,
İstanbul Hükümetiyle Ortak Tutumu 70
VI- Genel Değerlendirme ve Sonuç 81
Kaynakça 87

II - BAŞBAKAN DAMAT FERİT PAŞA'NIN TUTUMU

Kurtuluş Savaşı boyunca beş kez hükûmet kuran D. Ferit Paşa, Anadolu eylemine bilerek ve isteyerek kötülükleri dokundu ve engel oldu. İngiliz desteğiyle yaşadığı gibi, beşinci hükûmetinin sonunda İngiltere desteğini çekince, bir daha hükûmet olamadı. İngiltere'nin isteği doğrultusunda hükûmet yöneten Ferit Paşa, Padişah Vahdeddin'le birlikte katı bir İngiliz hayranıydı. İngiltere'nin güdümünde bir yönetim tasarlıyordu. Anadolu hareketi izin verseydi bunu da gerçekleştirecekti. İzmir'e Yunan'ı çıkartma kararı aldıkları gün İngiliz Sevenler (Muhiban) Derneğini kurmuşlardı. Derneğin öncüleri arasında İngiliz Büyükelçiliği Baştercümanı Ryan, istihbaratçı General Deedes, Rahip Frew, Sultan Vahdeddin, Damat Ferit, Ali Kemal, Adil, Mehmet Ali, Hoca Vasfi Sait Molla vardılar. Dernek bir İngiliz - Saray işbirliğiydi. Derneğin amacı güdümden çok, Türkiye'deki direnişi kırmak ve ağır barış koşullarının kabul edilmesini sağlayacak ortamı hazırlamak-

tı. Bu amacı da İngiltere, Saray ve yakın çevresi yoluyla gerçekleştirmeyi tasarlıyordu. Başkaları gibi Ferit Paşa da böylece oltaya takılmıştı. Kürt Yüceltme (Teali) Derneği de İngiliz Sevenler Derneğinin bir yan kolu gibi çalışıyordu. Özellikle Rahip Frew ve Sait Molla bu derneğin ruhuydular. İşin içine para ve makam da girmişti. İngiliz Sevenler Derneği üyelerinin her yerde ayrıcalıkları vardı. Bol para veriliyor, üstün görevler dağıtılıyordu.

Demokrasi tarihimizin ilginç bir örneğini veren Hürriyet ve İtilaf Partisi İngiliz güdümünü benimsiyor ve bunu yan kuruluşu olan İngiliz Sevenler Derneği yoluyla gerçekleştirmeye çalışıyordu. Çağdaşlaşmadan yana olan İ. T. Partisine tepki olarak doğan H. İ. Partisi batılılaşmaya karşı, şeriat düzeninin savunucusu ve İngiliz tipi bir meşrutiyet yönetiminin özlemcisiydi (1). İ. T.'nin emperyalist karşıtı olması yanında, H. İ. işbirlikçiydi. İmparatorluk içindeki etnik kesimlere yönetsel özerklik verilmesini savunuyordu. Partinin başkanı Albay Sadık, manevî lideri padişah Vahdeddin'di. Albay Sadık İngilizler'in ücretli adamı durumundaydı. D. Ferit Paşa partinin gerçek lideriydi. Şeyhülislam Sabri Efendi kurucularındandı. Anadolu hareketine karşı olanlar, işbirlikçiler, İngiliz kuyrukçuları, para ve makam peşinde olanlar, bağnaz ve gericiler bu partide toplanmışlardı (2).

Şimdi bu İngiliz yanlısı hükûmet başkanının, M. Kemal ve Anadolu'da gelişen ulusal direnişe karşı tutumuna,

---

(1) İngiliz tutkusu, Derneğin içyüzü ve Sait Molla'nın ibret verici mektupları hakkında bkz: Avcıoğlu (1974), I/219 v.d.; Jaeschke, s. 1, v.d.; Söylev, I/212 v.d.; Kansu, II/473 v.d.; Akşin, s. 317.

(2) Avcıoğlu (1974), I/213 v.d.

belgeler doğrultusunda bakarak değerlendirmeye çalışalım.

D. Ferit birçok aydını, yöneticiyi, basını yanına çekmiş, parti ve örgütünde yoğunlaştırmış ve M. Kemal karşısında bir kampanya başlatmıştı. Basın, M. Kemal'i ve Anadolu'daki ulusal direnişi karalama ve parçalama yarışındaydı. Bu kampanyaya İstanbul'da "Alemdar", "Peyam-ı Sabah", "Türkçe İstanbul", "Aydede" ve "Ümit"; Anadolu'da ise "Ferda", "İrşat", "Zafer" gibi gazete ve dergiler katılmışlardı (3). İşte bunlardan birkaç örnek:

"İngiltere'ye olan sevgimize, Amerika'ya olan saygımız ket vurmaz". (Türkçe İstanbul, 16.12.1918).

"Mustafa Kemal ve Rauf Bey hakkında kovuşturma buyruğu." (Tasviri Efkâr, 13.7.1919).

"Yasaya aykırı toplantılar ve girişimler". (Alemdar, 31.7.1919).

"M. Kemal Samsun'a gidince bir takım örgütler kurmaya başlamış, (...) kışkırtıcı sözler söylemiş. Erzurum'da yaptığı kongre Anayasa'ya, Meşrutiyet'e baş kaldırmadır". (Sabah, 2.8.1919).

"Hükümet bu maceracılara şiddetle harekete karar verdi". (Ronesans, 2.8.1919).

"Mustafa Kemal ne yaptı? Ayaklanma!" (Peyam-ı Sabah, 2.8.1919).

"M. Kemal macera peşinde dolaşıyor. (...) Samsun'da yönetimin işine karışmakla başladı. Onun Anadolu'da takındığı tutum İttihatçılığın hasta ruhudur". (Türkçe İstanbul, 6.8.1919).

---

(3) Dr. İzzet Öztoprak - Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, s. 7. v.d., 13.

"Türk ulusunun varlığını ve bağımsızlığını koruyabilmesi bu gibi mecnunca hareketlerden uzak durmamıza bağlıdır. (...) Kongreye katılanlar bir kısım önemsiz kişilerden oluşmaktadır". (Sabah, 11.8.1919).

"M. Kemal uygun olduğu cezaya uğradı". (Peyam, 13.8.1919).

"Varlığı yıkmaktan ibaret olan bu şaka (hezele) amaçlarına ulaştı. (...) Bunlar ne istiyorlar?" (Mesuliyet, 7.9.1919).

"Ulusal hareketin foyası çıktı". (Peyam, 13.9.1919).

"Bu hareket artık alevleri sönmüş bir ot ateşidir". (Akşam, 17.9.1919).

"Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da bir ulusal hareket yaratmaya çalışıyor. Bu ne çocukça bir hayaldir! Bütün dünyanın gücüne karşı... Savaştan ezilmiş olan zavallı Anadolu'nun gücü ile... Kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadolu'da ne kalmıştır, ne var ki direnebilsin". (Renin, 11.10.1919).

"Kızıl tehlike!" (Açıkgöz, 22.2.1920).

"Yalancı ulus davası şer-i şerife aykırıdır", (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 11.4.1920).

Katli vaciptir fetvası üzerine: "Mustafa Kemal, uygun olduğu cezayı gördü". (Alemdar, 15.4.19220).

"Sultan Vahdeddin, M. Kemal'i kovarak adam etti". (Ferda, 16.4.1920).

"Yalnız Fransızlar Türkler'in dostudur". (Ferda, 20,4.1920).

"İdam! İdam! İdam! Mustafa Kemal cezasını bulacak!" (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 25.4.1920).

"Anadolu, Kemalistlerden temizlenecektir". (Alemdar, 29.4.1920).

"Ulusal hareket boşa gitmeye mahkûmdur". (Sait Molla, Peyam-ı Sabah, 1.5.1920).

"Mustafa Kemal'in maskaralıkları". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 7.5.1920).

"Rıfat'ın fetva'yı deccaliyesi". (Alemdar, 11.5.1920).

"Mustafa Kemal ve hempalarının idamı". (Peyam-ı Sabah., 13.5.1920).

"Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin tutsağıdır". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 28.5.1920).

"Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin tutsağıdır". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 28.5.1920).

Konya Delibaş ayaklanması üzerine: "Mustafa Kemal, kaçmaya hazırlandı". (Ferda, 18.11.1920).

"Kemalî pay-ı taht (başkent) Ankara!". (Alemdar, 10.1.1921).

"Ankara Hükümeti, Doğu'yu (Bolşevikleri) seçmiştir". (Alemdar, 27.5.1921).

"Ankara nereye gidiyor? Moskova ile antlaşmaya..." (Adana Postası, 21.6.1921).

"Yazgımızı Ankara'ya bırakmamalıyız". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 1.1.1922).

"Ankara ileri gelenlerinin anlayışıyla ancak İran ve Turan'a gidebiliriz, fakat Edirne, İzmir ve İstanbul'un özgürlüğüne yetişemeyiz". (Ali Kemal, Peyam-ı Sabah, 26.8.1922) (4).

İstanbul Hükümeti ve İngiltere M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde açıkça yanılmışlardı. M. Kemal'in

---

(4) Bkz: Zeki Sarıhan'ın "Kurtuluş Savaşı Günlüğü", C. I ve II'de gazete özetleri, Ayrıca Avcıoğlu (1974), I/145 v.d.

Samsun'a çıktıktan sonraki hareketleri kuşkuları doğrulamıştı. Hükûmet ve İngiltere bu kez M. Kemal'i geri İstanbul'a döndürme, etkisiz kılma savaşımı verceklerdir. Bunu gerçekleştirebilmek için de başvurmadıkları yol kalmayacaktır. Biz bu çabalar içerisinde, bu kesimde, başbakan D. Ferit'in ihanet yarışındaki payını görelim:

İngilizler'in kuşkusu üzerine Ferit Paşa uyanmış, çareler aramaya başlamıştı. Çünkü M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde birinci ölçüde suçlu kendisiydi. İngiltere'ye karşı durumu kötüye gidebilirdi. İngiliz Yüksek Komiserini aradıysa da yardımcısı A. Ryan'la görüşebildi. Ryan, Haziran 1919 başlarında Ferit Paşayla görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Ferit birkaç gün önce benimle görüştü. Kötü kimselerin olay çıkarmak çabalarına karşı uyanık olunmasını belirtti. İstenmeyen kimselerin, örneğin yedek subay gibi kimselerin, İstanbul'dan Anadolu'nun içlerine gitmelerine engel olmanın önemine değindi. Rauf Bey'in son günlerde İstanbul'dan ayrılarak Ayvalık bölgesine gittiğini söyledi". Ferit Paşanın uyarısı üzerine Ryan askeri çevrelerin dikkatini olay üzerine çekiyordu (5).

İngiliz yetkilileri D. Ferit üzerinde baskıyı yoğunlaştırınca 23 Haziran'da Hükümetçe görevden alınan M. Kemal'i 7/8 Haziran gecesi telgraf başına çağırdı ve İstanbul'a dönmesini istedi. M. Kemal dönmeyeceğini bildirin-

(5) Bkz. S. R. Sonyel, "1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Milli Mukavemet", Türk Kültürü Der. Sayı: 85, s.36.

ce o anda görevine son verdi. M. Kemal ise göreviyle birlikte askerlikten de ayrıldı (6).

İngiltere'den aldığı nota üzerine M. Kemal'in görevine son veren D. Ferit; Savaş Bakanıyla birlikte Tuğgeneral Deedes'e çıktı ve M. Kemal'le resmi hiçbir ilişkisi olmadığı, ordudan da çekildiğini, M. Kemal'in asi oluşunu Hükümetçe askeri ve sivil makamlara bildireceğini söyledi (7).

M. Kemal ise çekinmeden yoluna devam ediyordu. İstanbul'daki gelişmeler ikinci plandaydı. Onun için Tercan'dayken, Savaş Bakanlığını da yüklenmiş olan Ferit Paşadan, 30.6.1919 tarihli telyazıyı aldı. Zor günler yaşandığını, İngilizlerin baskısı altında olduklarını, İstanbul'a dönmesinin gerektiği, eğer dönmüyorsa "hava değişimi" alarak istediği yerde oturmasını, padişahın isteğinin de bu doğrultuda olduğunu yazıyordu (8). Doğallıkla M. Kemal'in bu isteklere tek yanıtı inandığı yolda yürümesi olmuştu. Kendisine "geç kalmadan İstanbul'a dönmelerinin padişahın buyruğu olduğu" bildirilmesine karşın, 6 Temmuzda "Ermenistan'a sunulan... Doğu illeri halkı arasından" çıkıp gelemeyeceğini bildirdi (9).

M. Kemal'in bu tutumunu sürdürmesi, Anadolu'da Kongreler toplaması, D. Ferit'i çileden çıkardı. M. Kemal'i İngiliz yetkililerine yakınarak (şikâyet ederek) avunuyordu. M. Kemal'in tutumu karşısında güçsüz kalmıştı. Calt-

(6) Söylev, I/35; Sarıhan (1982), I/369; Kansu, I/36.
(7) Sonyel, T. Kül. Der. Sayı: 85, s.40.
(8) Belgeler için bkz: A.S.D., I/22; A.İ.İ.A.B., s.46 v.d; Mustafa Kemal, "Mütarekeden BMM'nin Açılışına Kadar Olaylar ve Belgeler", BTT Der., Sayı: 33, s.7.
(9) A.S.D., I/27; BTT Der. Sayı: 33, s.9, Selek, s.262 v.d.

horpe'in 23 Temmuzda L. Curcon'a yazdığına göre Ferit Paşa Yüksek Komiseri görerek, M. Kemal'in Anadolu'da kurultaylar toplandığını, 23 Temmuzda İstanbul'a karşı bağımsızlık ilan etmenin görüşüleceğini bildirdi. Ayrıca bu kongrelerin, yasalara, Anayasa'ya ve padişah buyruğuna karşı olduğunu illere duyurduğunu bildiriyordu (10).

Gerçekten de Başbakan Ferit Paşa, İçişleri Bakanlığı kanalıyla 20 Temmuzda Doğu illeri valilerine bir genelge göndermiş; "Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin Hükümetin karar ve duyurusuna karşı hareket ettiği ve kışkırtmaya devam ve ısrar etmekte oldukları, (...) bunların hemen tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri"ni istemişti. Öteki Doğu illeri valileriyse "görmedik", "duymadık", "burdan gittiler", "şimdi nerede olduklarını bilmiyoruz" yollu yanıltıcı ve savsaklayıcı yanıtlar gönderiyorlardı (11).

Durum karşısında Başbakan'ın M. Kemal'i İngilizler'e yakınması daha da arttı. 29 Temmuzda İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden Hohler'e şikâyet edildiler. 30 Temmuz günü Calthorpe'ye çıkarak; M. Kemal ve Rauf Bey'in tutuklanma buyruğunu çıkarabilmek için beş gün uğraştığını, Hükümet üyelerinin kendini desteklemediğini, Anadolu'yla uzlaştıklarını, "bunların tutuklanıp Malta'ya sürülme"lerinin gerektiği, "Padişahla kendisinin Tanrı'dan sonra umutlarının İngiltere olduğu"nu anlatıyor ve kendini acındırmaya çalışıyordu (12). İçeride ise oldukça sertleşiyordu. Savaş Bakanlığına gönderdiği bir yazıda;

---

(10) Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s.42.

(11) Başbakan'ın genelgesi ve valilerin yanıtları için bkz: Y. Nadi, s.117 v.d.; Jaeschke, s.137; Gökbilgin, I/169 v.d.

(12) Sonyel (1973), I/110; Sarıhan (1984), II/22.

taşradaki görevlilerin Hükümet işlerini güçleştirmekten kaçınmalarını istiyor, "Kuvayi Milliye" adıyla "çeteler" kuran Demirci Efe, Hacı Şükrü, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin çabalarından, kurultaylar ve toplantılar kurmalarından yakınıyordu (13).

Padişah ve D. Ferit'in birlikte hazırladıkları ve İngiltere'ye sundukları 12.9.1919 tarihli, sekiz maddelik bir gizli antlaşma var. İngiltere güdümünü ve yönetimini içeren bu gizli antlaşma İngiltere'ye Türkiye üzerinden her türlü söz hakkı tanıdığı gibi, Boğazların denetimi ve kullanımı ile Müslüman halkın bulundukları bölgelerin yönetimi hakkında da yetkiyle donatıyor. Ötede "ulusal akımların önüne geçebilecek bir yönetimin kurulmasında" İngiltere'ye "kolluk kuvveti" kurma görevi ve yetkisi tanınıyordu. Türkiye Kıbrıs ve Mısır üzerindeki haklarından vaz geçiyordu. Görüldüğü gibi bu gizli antlaşmada temel olan Anadolu ulusal direnişini ezebilmekti. Ne var ki İngiltere bu antlaşmayı kabul etmemişti (14). İhanet yarışının en açık örneğiydi, bu tutum.

Ulusal güçlerin yenilmezliği karşısında tedirgin olan D. Ferit, İngilizlerce Anadolu'nun işgalini istiyordu. Bir kişinin kendi öz çıkarı için ülkesinin işgalini yabancı güç-

---

(13) Kâzım Özalp, Milli Mücadele, I/50; Sarıhan (1984), II/30, 31.

(14) Gizli antlaşmanın sureti için bkz: Karabekir (1951), s.158 v.d.; Karabekir (1969); s.403; Yorum için bkz: Akşin, 571; Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, s.261; D. Ferit, M. S. Francer, H. Morlan, G. Churchill ya da J. W. Strauss, N. Churchill arasında yapılan ve padişahın da onayından geçen bu antlaşma hakkında ayrıntılı eleştiri için bkz: S. R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz Osmanlı Gizli Antlaşması", Belleten, C.34.

lerden istemesi korkunç bir olay. Hele bu kişi devletin üst düzeydeki bir yöneticisi ise korkunçluk dorukta, demektir. Başbakanın bu önerisini İngiliz Yüksek Komiseri ülkesine 17 Ağustos'ta şöyle rapor ediyor:

"Damat Ferit, Anadolu'ya asker göndermeyi önerdi. Milne bunu reddetti. Çünkü düzenli birlikler de çetelere katılabilirler. Tek çözüm yolu Yunan ve İtalyan birliklerinin Anadolu'dan çekilmesidir. Hükümetin yetkisi de o zaman güçlenir. Millî Savunma Partisinin (Hakları Savunma Derneği) varlık nedeni böylece ortadan kalkar" (15).

13 Eylül tarihli İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'in raporu da bu doğrultuda, Başbakanın haince isteklerini içeriyor. D. Ferit, Robeck'ten şunları istiyordu:

"Mustafa Kemal bize de size de karşı. Ya bizim bir ordu göndermemize izin verin ya da siz bir askeri güç göndererek stratejik noktaları işgal edin" (16).

D. Ferit'in bu yollu istekleri bitmiyordu. İngiliz Komisere "Eskişehir'e iki bin kişilik bir güç göndermeyi önerdi". Ayrıca "Anadolu'da ulusal hareketi bastırmak için 7 binden 50 bine kadar güç oluşturulması önerisinde" bulundu. Milne, "Böyle bir gücün oluşturulmasında önce Hükümetin Barış Antlaşmasını imzalaması"nın gereği üzerinde duruyordu. Önerinin reddedilmesi üzerine yaşamının güvence altına alınmasını istedi. İngilizler Başbakanın bu aşırı ölçüdeki ülkesini işgal ettirme hevesine yanaşmıyor, M. Kemal'le uzlaşmasını öneriyorlardı. Çünkü İngiliz askerlerinde savaş yılgınlığı vardı. Az güçle, Anado-

(15) Sarıhan (1984), II/56; Sonyel (1973), I/116.

(16) Akşin, s.578; Sarıhan (1984), II/101; Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s.51.

lu'da gelişen bu akımı kolay kolay bastırabileceklerini gözleri kesmiyordu. Anadolu'ya gönderilecek Osmanlı güçlerinin ulusal direnişçilere katılabileceklerinden kuşkulanıyorlardı (17).

D. Ferit bir başbakanın onuruna yakışmayacak ölçüde emperyalist güçlere sürekli yalvarıp yakarıyor, nazlanıyor, ulusal direniş karşısındaki güçsüzlüğünü ortaya koyuyordu. Bu davranışı dahi onun Anlaşık (İtilaf Devletleri) güçlere büyük ödünler verdiğini gösteriyordu. İstenilen bir barışa gidilemeyişi; Anadolu'daki "bir iki yardakçı, hırslı ve hoşgörüsüz gencin halkın umutsuzluğundan yararlanarak kargaşalık çıkarmalarına" bağlıyor ve bunun "bastırılması için nedenin ortadan kaldırılmasını" istiyordu (18). Hükümetçe görevlendirilen kişilerle M. Kemal ve Rauf Beyin "diri olmazsa ölü olarak ele geçirilmesi" sağlanmaya çalışılıyordu (19). Sürekli olarak Anadolu direnişini karalıyor, halkın gözünden düşürmeye çalışıyordu. Ulusal direnişi "alevleri sönmüş bir saman alevine benzetiyor", halkın bu direnişin yanında değil, karşısında olduğunu vurguluyordu (20).

Başbakan D. Ferit artık etkin bir biçimde Anadolu'ya saldırmaya başladı. Yer yer ayaklanmalar çıkarttı. Şeyhülislâm'dan ulusal direnişe katılmamayı öğütleyen fetvalar alarak, İngiliz uçaklarıyla, Anadolu'ya gönderttirdi. Hali-

---

(17) Akşin, s.585; Sarıhan (1984), II/128, 129, 131; Ulubelen, s.201; Jaeschke, s.154.

(18) Akşin, s.503; Sarıhan (1984), II/69.

(19) Karabekir (1969), s.141.

(20) Sarıhan (1984), II/73, 86, 110, (26.8/4.9/17.9.1919 tarihli gazetelerdeki demeci).

fe orduları kurdurtup ulusçulara saldırttırdı. Anzavur ve çeşitli bağnaz çevrelerin ayaklanmalarıyla ulusal güçleri boğmaya çalıştı. (Bunlar ileride ayrıca işlenecektir). Şimdi Başbakanın bu olaylardaki çabasını İngiliz belgelerinden izleyelim. D. Ferit'le görüşmesini İngiliz Yüksek Komiseri Robeck şöyle rapor ediyor:

"Damat Ferit 7 Nisan'da bana geldi. Ulusal hareketi bastırmak için her çeşit moral baskıyı kullanacağını söyledi. Ulusal harekete karşı Anzavur, Hükümetin elinde ilk silahtır" diyor. 15 Nisan'da da şunları yazıyordu: "Hükümet ulusçuları lanetleyen bir bildiri yayınladı, ulusal harekete karşı bir seri fetva ilan etti" (21). D. Ferit, Anadolu eylemine karşı Anzavur'dan başka İzmit, Bolu, Trabzon, Kayseri ve Harput yörelerine de kimi kişilerin gönderileceğini, Anzavur için İngilizler'den silah, fetvaların dağıtımı içinse uçak istedi. Padişah çevresindeki bir kısım kişilerin uzaklaştırılması gereğini ileri sürdü. İngilizler'in isteği doğrultusunda çalışacağına söz verdi. Ortak önlem alabilmek için Ayyıldız örgütü üyelerinin listesini İngiliz yetkililerine vereceğini bildirdi (22). Başbakan, "gelecekteki Türk devleti için İngiliz güdümünü (manda) istedi, yeni yetişecek prensin tümüyle İngiliz dostu olarak yetiştirileceği" sözünü veriyordu (23). Ryan'ın sunduğu 23 Eylül 1920 tarihli rapora göreyse, ulusal eylemi kırabilmek için "Ferit Paşa Anadolu'ya bir grup gönderip halkı kandırmaya çalışacaktır" (24).

---

(21) Ulubelen, s.260 (Belge: 48, 50).
(22) Sonyel (1973), I/212; Sarıhan (1984), II/415.
(23) Ulubelen, s.622 (Belge: 80).
(24) Ulubelen, s.268 (Belge: 144'e ek).

Anadolu eylemini ve onun öncüsü olan M. Kemal'i ortadan kaldıramayan Ferit Paşa, Ali Galip ve Sivas olaylarını yarattı. Ali Galip yoluyla Sivas Kongresini dağıtmak ve gelişmekte olan ulusal direnişi parçalamak istiyordu. Ali Galip gücünü bir takım ayrılıkçı Kürt feodal beylerinden alacaktı (25). Hükümet M. Kemal'le Rauf Bey'i canlı ya da ölü yakalayabilmek için 3-4 kişilik çeteler halinde 30 Kürt ve Arnavut subayını görevlendirmişti (26). Sivas'ı basmak için Ankara Valisi Muhittin Paşa da görevlendirilmiş, İngilizlerce bol para verilerek Hacı Bektaş Çelebisinin elde edilmesi istenmişse de başaramamıştır (27).

Başbakan (Sadrazam) amacına ulaşabilmek için İngiliz yetkililerine başvurdu ve Doğu'da Kürdistan kurulmasını önerdi. Böylece Kürtleri yanına çekebileceğine ve M. Kemal'in başarısız kalacağına inanıyordu. 17 Nisan ve 20 Temmuz 1920'de iki kez M. Kemal eylemine karşı Kürtler'i kullanmayı İngilizlere önerdi. Robeck Başbakanın önerisini L. Curzon'a şöyle bildiriyordu:

"Damat Ferit bana geldi, Barış Antlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaklardır. Kürt önderleri Mustafa Kemal'i sevmezler, çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor. Siz Mustafa Kemal'den nefret ediyorsunuz, çünkü o sizin yaptığınız antlaşmayı kabul etmiyor. Bu durumda

---

(25) Ali Galip olayında Hükümetin gizli tasarıları için bkz: Kansu, I/255 v.d.; Akşin, s.540 v.d.; Karabekir (1969), s.191 v.d.; Söylev, I/87 v.d.; Mikusch, s.213 v.d.; Sonyel (1973), I/120 v.d. Sivas Kongresinde yankıları için bkz: Hayri Mutluçağ, "Sivas Kongresinin Tutanak ve Kararları", BTT Der. Sayı: 67-68, s.16 v.d.

(26) Akşin, s.542; Karabekir (1969), s.115.

(27) Akşin, s.555 v.d.; Cebesoy (1953), s.157.

Kürtler'i Mustafa Kemal'e karşı birlikte kullanalım, dedi" (28).

Ali Galip olayı başarılamadığı gibi, İngiliz yetkilileri de Kürtler'in Türkler'e karşı kolay kullanılamayacağını, ulusal güçlerin etkisinde olduklarını biliyorlardı. Bölgede Ermeni egemenliği korkusu Kürtler'i Türkler'in yanına itmişti. Çıkarları Türkler'le ortaktı. İngilizler bunun bilincindeydi. Bu nedenle Ferit Paşanın bu önerisine katılmadılar. Ferit Paşa, Kürt aşiretlerinin M. Kemal ve ulusal güçlere karşı koymaları durumunda, Güney Doğu'da Osmanlı Devleti'nin kanadı altında özerklik vereceğini açıkladıysa da sonuç alamadı. Ferit Paşa olsun, ortağı Kürt Yüceltme Derneği olsun, İngiltere'ye uşakça yaklaşmalarına karşın gerekli desteği sağlayıp, başarıya ulaşamadılar (29).

D. Ferit'in ihanet yarışındaki yeri -belgeler ışığında- böylece belirlenmiş oldu. M. Kemal'e ve Anadolu hareketine destek olması bir yana; yok edebilmek, parçalayabilmek için akıl almaz yollara başvurmuş, M. Kemal ve ulusal kurtuluşun düşmanlığını yapmıştır. Kendi öz çıkarı ve bozuk emelleri için ülkeyi İngilizler'e peşkeş çekmekten çekinmemiş, ülke bütünlüğünün bozulmasını amacı uğruna kullanmıştı. Bu tutumuyla ulusal hareketi engelleyenlerin ve Türk ulusu düşmanlarının en başında yer alıyordu.

İngiliz yetkilisi Webb'in verdiği rapora göre "düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı" hükümetler ku-

---

(28) Ulubelen, s.264 (Belge: 103); Jaeschke, s.155. Ferit Paşa açıkça Kürdistan ve Ermenistan'ın kurulmasından yanaydı ve bu uğurda çalışmalara da girişmişti. Ermenistan'ın kurulması için yazdığı mektup için bkz: Kansu, I/10; Tansel, I/138.

(29) Avcıoğlu (1974), I/140 v.d.; Akşin, s.590.

ran (30), Türk bağımsızlığına emperyalizmden daha düşman olan ve İngiliz emperyalizminin açık ajanı D. Ferit, dönemin tüm yetkililerince "deli", "akılsız", "kişiliksiz" olarak tanıtılıyor; İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza onu "bir İngiliz centilmeninin çok iyi taklit edilmiş biçimi" (31) olarak niteliyordu. Saray mabeyincisi Ali Fuat onun hakkında "dönek mizaçlı bukalemun yaratılışlı bir adam olup, bugün ak dediğine yarın kara der ve asıl düşüncesinin ne olduğu bilinmez" (32) demektedir. H. Armstrong onu, "inatçı, cesur, akılsız bir ihtiyar... biraz Kürt kanı taşıyan bir Arnavut..., ruhunda bir kan kavgasının korkunç nefreti köpüren... uzlaşmak nedir bilmeyen bir aşiret mensubu" olarak görüyor; uzlaşmazlığının ve düşmanlarına karşı inatla uyguladığı öc siyasasının uzlaşmaya varmayı olanaksız kıldığını söylüyordu (33). Vahdeddin, D. Ferit'i Mondros Bırakışmasına delege seçmek istediğinde İzzet Paşa onun "mecnun" olduğunu, bu tür görevlerini ona verilmeyeceğini söylemişti (34). Ayrıca onu "deli ve akılsız" buluyordu (35). Tevfik Paşa da D.Ferit hakkında aynı kanıyı taşıyordu (36). Ahmet Reşit bey, onu "Donkişot" olarak niteliyordu (37). Küçük memurluktan birdenbire Başbakanlığa (Sadrazamlığa) yükselen D. Ferit Paşayı çev-

(30) Akşin, s.230.
(31) Sonyel (1973), I/48; Mikusch, s.181.
(32) Türkgeldi, I/214; Sonyel (1973), I/48.
(33) Sonyel (1973), I/48.
(34) Türkgeldi, I/165; Ayrıca başmabeyinci Lütfi Simavi Bey de bu olaya tanıklık etmektedir. Bkz: İnal, s.2035.
(35) İnal, s.2037.
(36) İnal, s.2037 v.d.
(37) İnal, s.2039.

resinde olan Şerif Paşa, Tevfik Paşa, Reşit Bey, Ali Fuat (Türkgeldi), Lütfi Simavi ve Halit Ziya (Uşaklıgil) Beyler "yalancı", "düzenbaz" ve "sahtekâr" olarak niteliyorlardı (38).

Bu tür kişiliğin sahibi olan D. Ferit, padişahla mizaçları uyuyordu. İngiliz sevgileri ve yandaşlıkları ortaktı. Öc alma düzeyine ulaşan kinleri onları "vatan hainliği"ne dek götürdü. Padişahı aklamak isteyen bir takım çevreler Türk Bağımsızlık hareketine karşı yürütülen düşmanlığı D. Ferit'e yükler, Vahdeddin'in de bunun etkisiyle o duruma düştüğünü savunurlarsa da hainlik yarışında ortak hareket etmişlerdir. İkisinde de ortak olan aynı düşünce ve kanı, birlikte eyleme geçirilmiştir. İkisinde de ortak amaç, Türk Bağımsızlık hareketini yoketmek ve İngiliz güdümünde yönetimlerini sürdürmektir.

(38) Bu gözlemler için bkz: İnal, s.2075 v.d.; Okyar, s.255.

III - İSTANBUL HÜKÜMETİNİN VE ÜYELERİNİN TUTUMU

1 - Damat Ferit'in Dışındaki Başbakanların İngilizciliği

Bırakışmayla birlikte İ. T. Partisi yenik düşmüş ve yönetimden çekilmişti. Toplumda bu partiye karşı aşırı bir kızgınlık doğmuştu. Yönetime İ. T.'nin tam karşıtı olan H. İ. Partisi gelmişti. Kurtuluş Savaşı boyunca İstanbul'da bu parti yönetimdeydi. Katı bir İngiliz yanlısıydı. Anadolu'da gelişen ulusal savaşıma açıkça düşmandı. M. Kemal ve arkadaşlarını başarısız kılabilmek için elinden geleni yapmıştı. İhanet yarışındaki payı büyüktü.

D. Ferit'in İngilizciliği su götürmediği gibi, kendisinden sonra Hükümet kuran Başbakanlar da ondan aşağı kalmıyorlardı. Bunlar ne kadar yumuşak ve Anadolu'yla ilişkilerinde ılımlı olsalar da; tutarsızlıkları, İngiliz emperyalizmi karşısındaki uzlaşıcılıkları ağır basıyordu. Tevfik Paşa göreve başlarken verdiği demecinde; "amacımızın İn-

giltere ile eski dostluğumuzun yeniden kurulması" olduğuna değiniyor, 22.11.1919'da Londra'da Büyükelçideyken "Türkiye ile İngiltere arasında savunma üzerine bir birlik kurmayı" düşündüğünü, "Türk ulusunun Padişah'tan halka dek Büyük Britanya'ya güveni olduğunu ve bu güveni başka herhangi bir ulusa besleyemeyeceklerini" söylüyordu. Büyükelçiliğinde yapılan bir kabul resminde; "İngiltere yardım ederse Türkiye'nin iyi niyetini kullanarak elinden gelen her şeyi yapabileceği" konusunda Amiral de Robeck'i inandırmaya çalışıyordu. Londra'da barış koşulları görüşülürken L. Curzon'a; "Zatı Şahanenin kendi ülkesi ile taç ve tahtı için tek umudun Türkiye ile Büyük Britanya arasındaki eski ilişkilerin yeniden canlanmasında olduğuna şiddetle inandığı ve bu konu için düşünülebilen biçimlerin en iyisiyle uyuşmaya hazır bulunduğunu" açıklıyor, ayrılırken de, "Padişah Büyük Britanya ile özel bir birlik veya bir sözleşme yaparak daha sıkı işbirliğini sağlama konusunda şiddetli istekli olduğunu" önemle vurguluyordu (39). Hem padişaha hem de ulusçulara yakınlığıyla bilinen Başbakan Tevfik Paşa 25.3.1922'de D. Ferit'ten farksız bir öneride bulunarak gerçek niteliğini ortaya koyuyordu. Önerisi şöyle:

"İngiltere ile Türkiye arasında bir antlaşma imzalanacaktır. Antlaşma gereğince, Türkiye, bütün ulusların yararına yansız olarak Boğazların serbestisinin korunmasını İngiltere'ye bırakacaktır. İngiltere, bu amaçla kendi askerlerini ya da Türk jandarmasını kullanabilecektir. Türk Hü-

(39) Jaeschke, s.8 v.d.; Tevfik Paşa'nın katı İngilizciliği hakkında yorum için bkz: Akşin, s.146.

kümeti, Türk jandarmasını İngiltere'nin buyruğuna verecektir. Dahası Boğazların serbestisini korumak için gerekli toprak şeridinin yönetimi İngiltere'nin eline verilecektir... Böyle bir antlaşma, İngiltere'nin hilafete düşman olduğu ve Türkiye'yi yıkmak istediği yolundaki ve Hindistan'la öteki yerlerde yaygın düşünceyi hemen ve bir daha canlanmamak üzere silecektir. Antlaşma, bu düşüncenin tam tersinin parlak bir kanıtı olacak ve İngiltere'nin Hilafetin koruyucusu ve dostu olduğunu bütün İslam Dünyası'na açıklayacaktır" (40).

Ali Rıza Paşa Hükümet olunca Ankara'yla yakın ilişkiler içerisine girdi. Ulusçulara karşı ılımlı davrandı, Anadolu hareketini tanıdı. Fakat bunlar bir bakıma bir zorunluluğun sonucuydu. Böylece Anadolu hareketini dizginleyebileceğini, denetimine alabileceğini düşünüyordu. Zaman zaman Ankara yöneticilerini uyarıyor, kızıyor; İstanbul Hükümetinin tutum ve kararlarının dışına çıkmamalarını istiyordu. Bir Damat Ferit kadar olmasa da İngiliz yanlısıydı. Göreve geldiğinde 11.10.1919'da yaptığı konuşmasında; "Hükümet üyelerinin Türkiye'nin savaşa girmesi olayını benimsemedikleri ve bu hareketi Büyük Britanya ile arada süregelen geleneksel dostluğun doğal olmayan bir bozumu olarak gördüklerini" vurguluyor, "İngiliz yardımı isteğinde" bulunuyordu. Türkiye'nin "tek bir devletçe manen desteklenmesiyle yaşam bulacağını" savunuyordu (41). Doğallıkla bu devlet İngiltere'den başkası değildi. Vatansever biri olmasına karşın, yine de M. Kemal'in ya-

(40) Avcıoğlu (1974), I/204.
(41) Jaeschke, s.9 v.d.; Avcıoğlu (1974), I/210.

nında yer almadı. Aynı nitelikleri taşıyan Salih Paşa da Ankara'ya katılmaktan çekinmiş, İstanbul Hükümetlerinden görev almıştı (42).

Bırakışma sonrası İstanbul'da ilk Hükümet kuran Ahmet İzzet Paşa, M. Kemal'in saygı duyduğu biriydi. Ne var ki bütün üstünlüklerine karşın, siyasal niteliği Babıâli'de oluşmuştu. Ulusal Savaşım döneminde yanlışlar yapmış, Kuvayi Milliye'yi gereği gibi benimseyememişti. Ankara'ya katılmama yanılgısına düştüğü gibi, Ankara'ya söz vermesine karşın, İstanbul Hükümetlerinde görev almıştı (43).

M. Kemal'i yeterince anlamayan bu kişinin İngiltere karşısında uzlaşıcılığı açıktı. Mister Bennett'le görüşmesinde; "Britanya'nın Türkiye ile dost olmak isteğinde olduğuna inanabilmesi durumunda, Mustafa Kemal'i, Britanya Başkomutanı ile buluşturarak Yunanlılar'ın Anadolu'yu boşaltmaları (!) konusunda bir uzlaşma sağlanması için bütün gücünü kullanacağını ve onu inandırmaya çalışacağını" söylüyordu. Daha sonraları İzzet Paşa bu düşüncesi doğrultusunda bir muhtıra hazırladı. Ulusal ordunun başarıya yaklaştığı bir zamanda bile "İngiltere ile işbirliğinin Mustafa Kemal'siz sağlanabileceğini" olanaklı görüyordu (44).

---

(42) Selek, s.52.
(43) Selek, s.50.
(44) Jaeschke, s.11.

2 - İstanbul Hükümet Üyelerinin İngilizciliği

İstanbul Hükümetlerinde görev alan bakanların hemen hemen tümü açıkça İngiliz yanlısıydı. İngiliz desteği olmadan yaşamanın olanaksızlığına inanıyorlardı. Bu düşüncelerini hayranlık düzeyine vardıranlar çoğunluktaydı. Açıkça İstanbul Hükümetleri başbakanıyla, bakanlarıyla İngiliz emperyalizmiyle uzlaşıyorlardı, ona sığınıyorlardı. Dışişleri Bakanlığı yapan Mustafa Reşit Paşa'nın 30.12.1919'da Yüksek Komiser Webb'le görüşmesini, komiser şöyle anlatıyor: "Bakan, muhakkak olan şudur ki, demişti; halkın oldukça az bir kesimi Türkiye'de Fransız etkinliğinin olmasını istemektedir; fakat kendisi ve hükümetteki arkadaşları, sultan ve geniş bir halk kesimi adına kesinlikle söyleyebilirim ki, gerçekten genelin isteği İngilterece yönetilmemizdir". İçişleri Bakanı Ali Kemal de tek kurtuluş yolunu "ne biçimde olursa olsun, İngiliz güdümünde" gördüğünü 18 Haziran 1919'da Calthorpe'ye bildiriyordu. İçişleri Bakanı ve barış kurulu üyesi Ahmet Reşit (Rey); "Britanya liderliğinin kabulünü Damet Ferit adına" diliyor ve şunları söylüyordu: "Şimdiki hükümetin sürekli siyasası; Türk devletinin Büyük Britanya'nın yardımına güvenmesi temeline dayanmasıdır". Cemil Paşayla birlikte 23.6.1919'da Yüksek Komiserle görüşerek; "Oldukça bir istek ve çabayla ulusçuları ihbar etmekle birlikte, Türkiye'yi, yönetme ve koruma görevini yerine getirebilecek tek Hükümet olan İngiltere'nin yönetimine ver-

mekle bu ülkeyi tüzegen (adil) bir barış ve düzene kavuşturmak isteğinde direttiler; böylece yeniden yaşam kazanan bir Türkiye genellikle bütün Doğu'da kendileri yararına düzen öğesi olacaktı" (45).

İstanbul Hükümet üyelerinin bu niteliğini daha birçok örnekle çoğaltmak mümkün. Bu kadarı yeterli sanırım.

3 - İstanbul Hükümet ve Üyelerinin Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketine Karsı Tutumları

Bilindiği gibi M. Kemal Samsun'a çıkar çıkmaz İngilizler kuşkulandılar. M. Kemal'in tutumuysa İngilizler'in kuşkularını daha da arttırıyordu. Başbakana ve Hükümete resmen baskı yaparak önlemler alınması istendi. Böylece M. Kemal'le İstanbul Hükümeti arasında "sinir savaşı" ve kovalamaca başladı. 8 Haziran 1919'da Savaş Başkanı Şevket Turgut M. Kemal'den "elindeki istinbotlardan biriyle hemen" İstanbul'a dönmesini istedi. M. Kemal durumu Genelkurmay Başkanı Cevat Paşadan öğrenmek istedi. 11 Haziran'da aldığı yanıtta; "değerli bir Generalin Anadolu'da dolaşması kamuoyunda iyi etki yapamayacağı nedeniyle İngilizler"in M. Kemal'i istediğini bildirdi (46). M. Kemal bu kez padişahı aradı, Anadolu'nun ve halkın

---

(45) Jaeschke, s.10.

(46) 24.4.1920 tarihli Atatürk'ün "Mütareke'den Meclis'in açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi olaylar hakkında" uzun konuşmasında bu kovalamacalar tüm aşamalarıyla anlatılıyor. Bkz: A.S.D., I/12-60; Aydemir (1971), II/26; Cevat Paşa'yla görüşme için bkz: A.S.D., I/16.

kurtuluş yanlısı olduğunu söyleyerek gelmesinin öteki paşalar gibi etkisiz bırakılacağını, "eğer zorunlu bırakılırsa görevinden ayrılıp Anadolu'da ulusun bağrına (sine-i millete)" çekileceğini, "vatan görevinde böylece daha rahat çalışabileceğini" açıkladı (47). Ordu komutanları ve valilerle ilişkilere giriyor, durumu öğreniyor, buyruklar veriyordu. Protesto ve mitinglerin yapılmasını istiyordu. Ulusal direniş ve M. Kemal karşıtı, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit (Karay) Bey, 16 Haziranda Reddi İlhak derneklerince verilen tel yazıların çekilmemesini bildirdi. Dahası M. Kemal'i İçişleri Bakanlığına şikâyet etti. M. Kemal, Hükümet buyruğunu alıncaya dek İstanbul'la resmi haberleşmenin kesilmesini istedi (48). 18 Haziranda Hükümet Reddi İlhak gibi kurtuluşçu derneklerin kurulmasını ve silahlı güçlerin oluşturulmasını yasakladı. İçişleri Bakanı Ali Kemal, illere genelge göndererek halkın işgallere karşı çıkmamalarını istedi. Ulusal ordu kurmak isteyenlerin öğütle olmazsa, zorla yola getirileceğini vurguladı (49). 23 Haziran günü Bakanlar Kurulu toplanarak M. Kemal sorununa çözüm aradı. III. Ordu Müfettişi M. Kemal'in, Savaş Bakanlığının buyruğuna uyup İstanbul'a gelmediği ve halkı hükümete karşı kışkırttığı gerekçesiyle görevinden alınması kararlaştırıldı. Başbakan Vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri'nin İçişleri Bakanlığına bildirdiğine göre M. Kemal'in yerine eski Deniz Bakanı Hurşit Paşa atandı. M. Kemal görevden uzaklaştırıldığından; hiçbir resmi niteliğinin kalmadığının illere bildirilmesi, genelge-

(47) A.S.D., I/17.
(48) A.S.D., I/18; A.S.D., V/121 v.d.
(49) Gökbilgin, I/143; Sonyel (1973), I/75.

lerine uyulmaması isteniyordu. M. Kemal sorununun çözümüyle Savaş Bakanlığı görevlendiriliyordu (50). Aynı gün İçişleri Bakanı Ali Kemal valilere; "Artık M. Kemal'in görevinden çıkarıldığını, kendisiyle hiçbir resmi işleme girişmemek, Hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemek" gizli buyruğunu veriyordu (51). Ali Kemal, 24 Haziranda L'Entent muhabirine verdiği demeçte yine M. Kemal ve arkadaşlarını amaçlıyor, Rumlardan daha tehlikeli düşmanlar olduğunu, halkın aşağı tabakasındaki insanları arkalarına takmakla uğraştıklarını söylüyordu. İttihatçılara çatıyor, bununla M. Kemal'i anımsatıyordu. M. Kemal'in görevine son verildiğini "umudun Paris görüşmelerine" bağlandığını vurguluyordu (52). Sonuna dek Anadolu hareketine düşmanlığını sürdürecek olan Ali Kemal, 26 Haziran'da bir bildiri yayınlayarak halkı ulusal orduya karşı kışkırtıyordu. Ulusal ordu kurmanın, ulusal savunma hazırlıkları içerisine girmenin felaket olduğunu belirtiyor ve ordu müfettişlerinin bu tutumlarıyla Ateşkes hükümlerini bozduklarını vurguluyor ve halkı bunlara karşı koymaya çağırıyordu (53). Kurtuluş Savaşının sonlara doğru bile Ali Kemal "Peyam-ı Sabah"ta 9-10.8.1922'de Yunan yenilgisinin bir "hayal" olduğunu belirterek M. Kemal'den görev beklemenin "cehaleti ve budalalığı" aştığı-

---

(50) Y. Nadi, s.94; A.İ.İ.A.B. s.41; Söylev, I/24 v.d.; Sonyel (1973), I/87 v.d.; Gökbilgin, I/144; Akşin, s.348.

(51) A.İ.İ.A.B., s.42; Söylev, I/26; Y. Nasi, s.97; Aydemir (1971), II/43, 94.

(52) Sarıhan (1982), I/344; Aydemir (1971), II/80; Sonyel (1973), I/64.

(53) Gökbilgin, I/149; Sonyel (1973), I/88.

nı yazıyordu (54). 19.11.1922'de İzmit'te linç edilerek öldürülen bu ulusal savaşım düşmanı, 26 Haziranda Hükümetteki görevinden ayrılmak zorunda kalınca; M. Kemal yayınladığı bildirilerle Ali Kemal'in İçişleri Bakanlığı döneminde kendisi hakkında gönderdiği genelge ve buyrukların geçersiz olduğunu, ancak Padişahın kendisi hakkında vereceği buyruklara uyabileceğini bildiriyor; "vatanı kurtarmaya dayanan kutsal ve ulusal görevimi ulus bağrında bir ulus bireyi olarak dahi izlemek benim için en yüksek bir görev ve kesin bir emeldir" diyordu (55). Bunun üzerine Savaş Bakanı Şevket Turgut 28 Haziranda M. Kemal'e bir telyazı göndererek "hemen İstanbul'a dönmesini" istedi. M. Kemal bu isteğe yanıt bile verme gereğini görmedi (56). 2-3 Temmuz gecesi Tercan'dayken Saray'dan aldığı telyazıda dönmesi isteniyordu (57). Dolayısıyla M. Kemal'in bunlara aldıracağı yoktu ve yolundan yürüyordu. Ferit Paşa'nın "hava değişimi" alarak bir köşeye çekilmesini istemesi de bir sonuç vermedi. 29 Haziranda göreve gelen yeni Savaş Bakanı Ali Ferit Paşa da şansını denedi. 5 Temmuz günü M. Kemal'le telyazıyla görüşüp; dönmesi konusunu padişah ve siyasal temsilcilere karşı üstlendiğini, tutuklanmayacağı konusunda güvence aldığını bildirdi. "bizi utandırma" diyordu (58). Doğallıkla yeni bakanın bu dileği geri çevrildi. Bu kez yeni bakanlar Sivas Va-

(54) T. Z. Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, s.78.

(55) Sarıhan (1982), I/349; Genelge için bkz: A.S.D., I/20; Jaeschke, s.130; B.T.T. Der. Sayı: 33, s.4.

56) A.S.D., I/22; B.T.T. Der. Sayı: 33, s.5.

57) A.S.D., I/22; A.İ.İ.A.B., s.46,47; B.T.T. Der. Sayı: 33, s. 5.

58) Sarıhan, (1982), I/363, 366.

lisinden ilindeki gelişmeleri soruyor, önlemler arıyorlardı (59). 6 Temmuzda Bakanlar Kurulu, padişahın isteği dışında asker toplayan komutanların görevden alınmasını ve yargılanmasını kararlaştırdı. Başbakan Vekili Mustafa Sabri imzasıyla karar Savaş ve İçişleri Bakanlığına bildirildi (60). Yeni Savaş Bakanı Ferit Paşa Albay Refet'e bir telyazı çekerek; İngilizler'in işgal için değil, düzen (asayiş) için geldiklerini, engel olmamasını, M. Kemal'in İstanbul'a dönmesi için inandırılmasını, dönmemesi durumunda İngilizler'ce zorla getirileceğini bildiriyordu (61). Ne var ki Anadolu direnişçilerinin bu safsatalara kanacakları yoktu artık.

7/8 Temmuz gecesi, M. Kemal Saraydan makine başına çağrıldı. M. Kemal'i makine başına padişah çağırmıştı. İstanbul'a dönmesi isteniyor, her türlü güvence veriliyordu. İsterse, istediği yerde "hava değişimi" yapabilecekti. En çok bu nokta vurgulanıyordu. M. Kemal dönmeyi kabul etmeyince, padişahça resmi görevine son verildiği bildirildi. M. Kemal hem görevinden hem de askerlikten ayrıldığını Savaş Bakanlığına ve Padişaha bildirdi. Bundan sonra ulusun bağrında, ulus için bir birey olarak çalışma kararı aldı. M. Kemal'in görevine son veren buyruk 13 Temmuz tarihli -dönemin resmi gazetesi olan- "Takvim-i Vakai"de Savaş Bakanı Ferit, Başbakan Vekili Mustafa Sabri ve Padişah M. Vahdeddin imzasıyla yayınlandı. Fermanda şöyle deniyordu: "Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa

(59) Sarıhan, (1982), I/364.
(60) Sarıhan, (1982), I/366.
(61) Sarıhan, (1982), I/368.

Kemal Paşa'nın görevine son verilmiştir. Bu padişah buyruğunun yürütülmesinde Savaş Bakanı görevlidir" (62).

M. Kemal 9 Temmuz'da orduya ve ulusa yayınladığı bir bildiriyle resmi göreviyle birlikte askerlikten de ayrıldığını bildirdi. Bundan sonra kutsal görevinde ulusun bağrında bir birey olarak çalışacağını belirtti (63).

İstanbul Hükümeti M. Kemal yanlısı komutanlar üzerinde de terör estirmeye başladı. 13 Temmuzda 3. Kolordu Komutanı Refet Bey görevinden alındı. Buna karşın birçok komutan M. Kemal'e bağlılığını bildirerek güç katıyordu (64).

M. Kemal ve arkadaşları İstanbul'a götürülmedikçe Anadolu hareketi durdurulamayacaktı. Gün geçtikçe de bir çığ gibi büyüyor ve gelişiyorlardı. Durum, Sarayı kurnazlıklar yapmaya yöneltti. M. M. Kansu'nun verdiği bilgilere göre, Erzurum Kongresi günlerinde Başbakan ve Padişah M. Kemal'i sürekli makine başına çağırıyor, İstanbul'a dönmeleri durumunda M. Kemal'e Başbakanlık, Rauf Bey'e de Deniz Bakanlığı vereceklerini söylüyorlardı (65). Doğallıkla bunlar tuzaktı. M. Kemal'in gözü bakanlıklarda değil, ülkenin tam bağımsız olarak kurtuluşundaydı. Bu da İstanbul'da bakan olmakla değil, Anadolu'da gelişen ulusal güce iyi bir yol gösterici olmakla olanaklıydı.

M. Kemal'in Anadolu'ya görevlendirilmesinde etkin rol oynayan eski İçişleri Bakanı M. Ali Bey, bakanlıktan alındıktan sonra Anadolu ulusal akımına düşman kesildi

(62) Kansu, I/36 v.d.; Söylev, I/35.
(63) A.S.D., I/28; Y. Nadi, s. 110.
(64) Kansu, I/52 v.d.
(65) Kansu, I/145.

ve İstanbul'daki Kuvayi Milliye yanlısı kişilerin listesini İngiliz yetkilisi Harrington'a vererek tutuklanmalarını istemişti (66).

Eski Senatör, Milletvekili, Devlet Şûrası Başkanı ve Eğitim Bakanı olan filozof Rıza Tevfik, Ali Kemal'in "Peyam" gazetesinde Anadolu ulusçu akımını ve önderlerini şöyle değerlendiriyordu:

"Bunlar, kabul edelim ki bu kargaşayı aşıp ve fitnede kaleyi kazansalar bile, Türkiye'de kurmak ve yürütmek istedikleri haydut yöntemiyle, yirminci yüzyıl felsefesinin siyasal yargılarını bağdaştırıp o yargıları herkese uygulayabilecekler mi? Biz, kesinlikle hayır demekte hiç kuşku duymayız. İttihatçı anlayışıyla Türkiye değil, yamyamlar bugün yönetilmiyor... Bu ulusal akım gerçekten bir çaba ve içtenlik ürünü ise, hükümetimizin kesinlikle buyruğuna uymalı ve hiçbir işe karışmamalıdır ki, güçlü bir merkezsel hükümet oluşabilsin ve barış görüşmelerine girişebilmek için büyük devletler vekil ve delegeleri ona güven ve saygı duyabilsin de, barış olsun..." (67).

M. Kemal İstanbul'a getirilemediğinden, çalışmaları kuşkuyla izleniyordu. Erzurum Valisinden davranışları soruluyor, kurultaylar toplaması önlenmeye çalışılıyordu. Savaş Bakanı Nazım Paşa tutuklanmalarını K. Karabekir'den rica ediyor, İçişleri Bakanı Adil Beyse "orada iseler" tutuklanmalarını istiyordu. Doğu illerindeki valilerden nerede olduğu, nerelere uğradığı soruluyor; valilerse

(66) İlhami Soysal - Milliyet gazetesi, 24.10.1985.
(67) Sonyel (1973), I/64.

oyalayıcı ve aldatıcı yanıtlar vererek M. Kemal'in yanında yer alıyorlardı (68).

Anadolu eylemi karşısında başarısız duruma düşen İstanbul hükümetleri sık sık değişiyor, ama, yeni bakanların niteliği değişmediğinden Anadolu'ya bakış aynı biçimiyle sürüyordu. İçişleri Bakanlığına getirilen Adil Bey, Sivas Valisine gönderdiği telyazısında M. Kemal ve Rauf Beyin girişimlerini ülke çıkarlarına zararlı buluyor, devlet işlerine karışanların kim olursa olsun yasalara teslim edilmesini istiyordu (69). 29 Temmuzda Bakanlar Kurulunda, "Hükümetin karar ve bildirilerine aykırı davranan" M. Kemal ve Rauf Beyin hemen yakalanarak İstanbul'a getirilmesi kararlaştırılmıştı (70). Adil bey, Ankara Valiliğine verdiği buyrukla; komutanların zorla asker toplamalarını, delege göndermelerinin önüne geçilmesini istiyordu. 2 Ağustosta günün gazetelerine demeç veren Adil Bey; Kuvayi Milliye hakkındaki karalamasını yaptıktan sonra, önderlerinin tutuklanacağını vurguluyordu (71).

6 Ağustosta M. Kemal'in yerine Abdullah Paşa atandı. İstanbul hükümetinin M. Kemal'e olan hıncı gittikçe artıyordu. Baş edemeyince daha da azgınlaşıyorlardı. "Kışkırtmalarını sürdürüyor" gerekçesiyle, Savaş Bakanı Nazım Paşa 7 Ağustosta M. Kemal'in fahri yaverlik sanıyla rütbe ve nişanlarının geri alınmasını hükümete önerdi. Bu öneri 9 Ağustosta (1919) Padişahça onaylanarak yürürlüğe girdi (72). 7 Eylülde (1920) padişah buyruğuyla da

(68) Yazışmaları için bkz: Y. Nadi, s. 115 v.d.; Söylev, I/51.
(69) Sarıhan (1984), II/14; A.İ.İ.A.B., s. 53.
(70) Gökbilgin, I/170; Sarıhan (1984), II/21.
(71) Bkz: Sarıhan (1984), II/28, 30, 32.
(72) A.İ.İ.A.B., s. 54, 55; Sarıhan (1984), II/38, 43.

rütbesi kaymakamlığa ve efendiliğe indirildi (73). General Milne'nin isteği üzerine 8 Ağustosta bir genelge yayınlayan İçişleri Bakanı; ulusal örgütlerin yurdu koruma gereğine dayanmadıklarını, hemen dağıtılmalarını, direnenlerin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesini istiyordu (74).

Yetersiz kalan Nazım Paşa görevden uzaklaştırılınca, Savaş Bakanlığına 13 Ağustos Süleyman Şefik Paşa getirildi. Şefik Paşa da önceleri izledi. Şifreli haberleşmeyi yasaklayarak M. Kemal'in çalışmalarını aksatmaya çalıştı. Çünkü M. Kemal şifreyle haberleşiyordu. Durum üzerine tepkiler doğdu. Gazetelere "ulusal hareketin olmadığına" dair demeçler veriyor, gelişmeleri baltalamaya çalışıyordu.

M. Kemal hareketinin durdurulamaması üzerine, ulusal akımın bastırılması ve "Anadolu'da olağanüstü yenilik yapılması" görevi, eski Dördüncü Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa'ya verildi. Zeki Paşa şu ilginç açıklamada bulunmuştu:

"Hükümete karşı bağımsızlık ilan eden ayaklanmacıları hiçbir savsama ve hoşgörüye yer bırakmadan yasanın pençesine teslim edeceğim. Eski çalışmalarım sözümü tutacağıma kanıttır (75).

İstanbul'un işgaline karşı ölesiye savaşım vermesi gereken İstanbul Hükümeti, ne var ki Anadolu ulusal akımını suçlayıcı ve İngiltere'yi destekleyici şu resmi bildiriyi yayınlıyordu:

"İttihat ve Terakki mensuplarının (Ulusal Örgüt) takma adı altında giriştikleri hareketler, İstanbul'un galip dev-

(73) Jaeschke, s. 156.
(74) Sarıhan (1984), II/40.
(75) Yalman, II/234.

letlerce işgaline yol açmıştır. İşgal geçicidir, hükümetin etkinliğini kırmak için değil, desteklemek için yapılmıştır. Amaç, Türk ulusunu İstanbul'dan yoksun etmemek, karışıklıkları önlemektir. Müslüm, gayri müslüm herkes, işine bakmalıdır, düzen korunacaktır. Gerekenler tutuklanacaklar, kendi eylemlerinden ve bunların sonucundan sorumlu tutulacaklardır. Anadolu'ya yolculuk, toplantı, silah taşımak yasaktır" (76).

Anadolu'da gelişen ulusal akıma karşı İstanbul Meclislerinin tutumu da olumsuz. "Mebusan Meclisinde "Müdafaai Hukuk"un seçip gönderdiği birçok milletvekili olması nedeniyle Anadolu akımının ve Atatürk'ün etkisi altındaydı. Gerçi M. Kemal'in istediği doğrultuda yönlendirilemediyse de pek zararı da dokunmadı. Meclis dağılınca da zaten çoğunluk Ankara'ya gelmişti. Ama "Ayan Meclisi" ise Anadolu'da gelişen ulusal direniş akımının karşısında yer alarak gelenekçi akımı sürdürmüşlerdi. Padişah Vahdeddin ve Başbakan D.Ferit'in destekleyicisi olarak, Anadolu ulusal hareketine karşı savaş ilân etmişlerdi (77).

İstanbul Hükümetinin ve Meclislerinin Anadolu eylemi ve önderleri için düşündükleri genelinde böyle. Tutum ve davranışları genelinde hep aynı doğrultuda olduğundan örnekleri daha çoğaltmaya gerek görmüyoruz. Genel tutum Anadolu ulusal direnişini ve önderlerini yok etmek, İngiliz emperyalizminin isteklerini olduğu gibi yerine getirmek...

---

(76) Yalman, II/231.
(77) Tunaya, s.193.

4 - Veliaht Abdülmecid'in Tutumu

Saray başından beri uzlaşmayı (teslimiyeti) benimsemiş, kurtuluş umudunu uzlaşmada ve işbirliğinde aramıştı. Hiçbir şey yapılamayacağı kanısındaydılar. Bu nedenle İngilizler'in kızdırılması gereksiz görülüyordu. Saltanat ve İstanbul Hükûmet üyeleri genelinde bu kanıda idiler.

Veliaht Abdülmecid görünürde "Kuvayi Millîye" yanlısıydı. İstanbul Hükümetinin, özellikle D.Ferit'in tutumunu yanlış buluyordu. D.Ferit'e karşı aşırı kini vardı. İngilizler'e karşı Vahdeddin'den farksız bir dil kullanıyor, İngiliz yanlılığını sürekli vurguluyordu. Açıkça İngiliz güdümünü istiyordu.

Kasım 1918'de "Associatet Press" muhabirine; "Türkiye'nin yabancıların yardımına muhtaç olduğunu, Halifenin egemenliğini zedelemeyen herhangi bir denetimi severek benimseyeceğini" açıklıyordu (78). 1 Aralık tarihli bir görüşmede de; "Biz Türkler bütün kültürümüzü Fransa ile İngiltere'den aldık... İttihat ve Terakki hâlâ duruyor... Yeniden yönetime gelmek için hep olanak aramaktadır. Yalnız başımıza bunu önleyemeyiz. Yardıma gereksinimimiz vardır... Padişah ve ben sizin yardımınızı hararetle istemekteyiz" diyordu (79). Açıkça İngilizler'e başvuruyor, Alman yanlılarını şikâyet ediyor, bunların hazırladığı yıkımın önüne geçemediğine sızlanıyordu. İngilizler'e; "Bizi kendi yanınıza çekerek, Türk halifesinin dinsel gücünü, İmparatorluğun içinde barış ve düzen yararına kazanmakta sizin

(78) Jaeschke, s.12.
(79) Jaeschke, s.12 Sarıhan (1982), I/55.

çıkarımız vardır... Bir gün gelecek, Britanya, Türkiye'ye karşı kırk yıl öncesi dostluk siyasasını yeniden ele alacaktır" diyordu (80).

Hükûmetin tutumunu, özellikle Ferit Paşa'nın yönetimini benimsemiyordu. 18.1.1919 tarihinde padişaha sunduğu bir muhtırayla "Saltanat Şûrası"nın toplanmasını öneriyordu. D.Ferit için, "Ulusla Padişah arasına siyah bir perde çekti" (81). "Deneyimsiz bir başbakan, bu halkı umutsuzluğun son noktasına ulaştırdı" diyordu (82).

Kendince boş durmuyor, uğraşıyordu. Ne var ki uğraşıları emperyalizmden yardım umarcasınaydı. Uzlaşmacı niteliği onu büyük devletlerden yardım dilemeye sürüklüyordu.

İzmir işgali üzerine George V.'e, Başbakan Poincare'ye ve Kral Vittore Emanuele III.'e mektuplar yazıp, onlardan korunmamızı istedi (83).

Veliaht Abdülmecid 16.7.1919'da padişaha yeniden bir muhtıra verdi. Muhtırasında İngiltere'nin ayakta tuttuğu D.Ferit Hükûmetine çatıyordu. Abdülmecid'e göre; Anadolu'da ikilik çıkaran, işgallere göz yuman Ferit Paşa Hükûmetidir. Padişah partilerüstü kalmalı, seçimler yapılmalı, bir merkez hükûmeti kurulmalıdır. Dünyaya açık bir görüş bildirilmeli, genel af çıkarılmalıdır. Anadolu'da kurulan derneklerin istekleri incelenerek yararlı olanlar alınmalı ve yerine getirilmeli, ulusal birlik sağlanmalıdır (84).

---

(80) Avcıoğlu (1974), I/202; Jaeschke, s.18.
(81) Jaeschke, s.12.
(82) Jaeschke, s.14.
(83) Mektupların metinleri için bkz: Jaeschke, s.13.
(84) Sarıhan (1982), I/384; Akşin, s.418 v.d. Bu "layiha"nın tam metni için bkz: G.Jaeschke - "Osmanlı Veliahtı Abdülmecid'in 16 Temmuz 1919 Tarihli Lâyihası" - Çev: Cemil Koçak, Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, s.284 v.d.; Karabekir (1969), s.279 v.d.

Veliahdın İstanbul yönetimine şiddetle çatışı, ulusçuların bir takım isteklerini benimsemesi, onun Ankara yönetimiyle aynı doğrultuda olduğu kanısının doğmasına neden oldu. Oysa Veliaht, Padişah ve Ferit Paşa'ya göre başka bir İngiliz yanlısı hizipti.

D.Ferit kendisine açık düşmanlık güden Veliaht Abdülmecid'i İngiliz koruyucuları yoluyla etkisizleştirmek istedi. Abdülmecid'in ancak İngilizler'in yardımıyla İngiltere'nin yandaşı durumuna getirilebileceğini Amiral de Bobeck'e söyledi (85). Veliahtın tutumu, ulusçularla ilişkide olduğu kanısı zaten İngilizler'i kuşkulandırıyordu.

Bunun üzerine yetkililerden Ryan 8 Ağustosta Abdülmecid'le görüştürüldü. Veliaht durumun kötüye gittiğini görünce ulusal harekete sırt çevirdi. Ryan'ın raporuna göre Veliaht Abdülmecid şunları söyler:

"İçteki hareket... hainçe, aptalca ve korkunç olmakla birlikte halk bir D.Ferit Hükûmetinin yaptıklarından daha iyi işlere gereksinim duymaktadır. Halkın M.Kemal ve Rauf gibi kimselerin kışkırtmalarına kapılmaları, kendi dileklerine saygı gösterilmediğinden ileri gelmiştir. Kendisinin ulusal, hareketle ve bunu örgütleyenlerle hiçbir ilişiği olmadığına onuru üzerine söz vermiştir" (86).

Abdülmecid ne kadar ulusçulara sırt çevirdiyse de, İngiliz kuşkusunu gideremedi. İngilizler'ce gözetim altında tutuldu. Ankara Hükûmetince çağrılma olanaklarını yaratmaya çalıştı. M. Kemal'ce Ankara'ya çağrıldıysa da, ulusal hareketin Cumhuriyet doğrultusunda gelişmekte oldu-

---

(85) Jaeschke, s.16.

(86) Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s.46; Jaeschke, s.15; Sarıhan (1984), II/41.

ğunu sezdiğinden ikilik içinde kaldı (87). "Anadolu'ya geçip ulusal savaşıma katılmayı şiddetle istediğini" belirtmesine karşın, vereceği kararın "hanedan içindeki durumunda ne ölçüye dek değişiklikler yapacağı ve bu değişikliklerin ulus ve devletin yararına olup olmayacağını anlayıncaya dek beklemenin uygun olacağını" düşünüyordu (88). Geleceğin padişah adayı olarak, bu bunalımlı dönemde Ankara'ya geçip, halkının yanında yer almadı.

Bir kez daha "halkın ancak kendi gücüne" güvenmesi gerektiği, hanedan üyelerinden halka yarar gelmeyeceği anlaşılmış, Atatürk'ün bu alandaki görüşü doğrulanmış oldu (89).

Oysa Ankara'da Abdülmecid'e karşı belli bir sevgi ve ilgi doğmaya başlamış, Vahdeddin'in yerine Abdülmecid'in padişahlığa getirilmesi kimi çevrelerce savunulmaya başlanmıştı. Bunun üzerine 25.9.1920 günkü Meclis gizli oturumunda bu "ilgi" konu edilerek, M.Kemal; "Bugünkü Halife ve Padişahın hain", "düşmanların, yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları maşa" olduklarını vurguladı (90).

Abdülmecid, Anadolu'ya geçmeyerek İngiliz çevreleriyle ilişkisini sürdürdü. Padişah ve D.Ferit'in siyasasını eleştiriyor, İngilizler'in ulusçularla bağ kurmayı denemelerini öneriyordu. "Ulusçuların siyasalarını akılsızca yürüttüklerini", oldukça köşeye sıkıştırıldıklarını vurguluyordu. İngilizler'ce padişahın yerine getirileceğini umu-

(87) Jaeschke, s.16.
(88) Jaeschke, s.17.
(89) Jaeschke, s.17; Ergil, s.195.
(90) Söylev, II/417; Borak, s.139; Sezgin, s.62.

yor, böylece ulusçularla olan sorunun ortadan kalkacağını anımsatıyordu. Ne var ki, İngiltere Abdülmecid'den çok Vahdeddin'i daha kendilerine yakın buluyorlardı (91).

Abdülmecid, Ankara'ya karşı kuşku içerikli ulusçuluğuyla güçlü İngiliz sevgisini 1922'lerde bile birlikte yürütüyordu.

Verdiği demeçlerinde "İngiliz dostluğu"yla "Türk ulusunun haklı savaşımı"ndan söz ediyor, bu iki ayrı şeyi aynı potada eritmeye çalışıyordu (92). Başkomutanlık Savaşının başlaması üzerine düzenlenen Ayasofya ve Fatih mitinglerine katıldı. Dualarda bulundu. Padişahlığın kaldırılması üzerine Ankara Hükûmetince Halifeliğe getirildi. Ne var ki Kurtuluş Savaşının özünü kavramadığından özerk hareketlerde bulundu. Bir kısım tutucu, Atatürk düşmanı çevreleri başına topladı. Atatürk devrim ve ilkelerinin dışında hareket etti. Sonunda Halifeliğin kaldırılışıyla, yurt dışına çıkarıldı.

5- Şehzade Ömer Faruk'un Anadolu'ya Kabul Edilmeyişi

Şehzade Ömer Faruk, babası Abdülmecid'e ve öteki şehzadelere göre daha farklıydı. Vatanseverliğinde daha kararlıydı. Anadolu'da gelişen akıma ilgi duyuyordu.

Ankara'da 1920'lerin başlarında yeni Hükûmet kurulurken hanedan üyelerinin yanlarında olması, Ankara'ya güç katacağı, umuluyordu. Bu nedenle ulusçulara sıcaklık duymasıyla tanınan Veliaht Abdülmecid Ankara'ya çağrılmış, Veliahtsa kararsız ve tutarsızlığı nedeniyle Ankara'ya gelmemişti.

---

(91) Jaeschke, s.19.

(92) Demeçleri için bkz: Jaeschke, s.20.

Babasının bu olanağı değerlendirmediği kanısında olan şehzade Ömer Faruk öğretmeni Asım Paşanın (Gündüz) M.Kemal'ce Ankara'ya çağrılması üzerine, öğretmeniyle birlikte Anadolu'ya katılmak istedi.

1921'lerin ortalarında gizlice İnebolu'ya geçildi (93). Asım Paşaya isteyerek başvurup Anadolu'ya geçen (94) şehzade Ömer Faruk Efendiye İnebolu'da olduğundan çok ilgi gösterildi. Bizzat Padişahın Anadolu'ya geçip aralarına katıldığı sanıldı (95). İnebolu'ya gelindiğini ve halkın ilgisini Asım Paşa makine başında M.Kemal'e bildirdi. M. Kemal, hemen Şehzadenin geri gönderilmesini istedi. 27.4.1921 tarihli telyazısında; "Hanedan üyelerinin hizmetlerinden yararlanacakları zamanın" olmadığı, "şimdilik İstanbul'da oturmalarının" gerektiği (96) gerekçesiyle, şehzade Anadolu'ya kabul edilmedi. Çünkü Veliahdın çağrıldığı tarihe göre koşullar değişmişti. Ankara Hükûmeti gücünü sağlamıştı. Anadolu'da olsun, Ankara yönetiminde olsun, Halife yanlısı, tutucu çevre yoğunluktaydı. Hanedandan birinin gelmesi yeni oluşmakta olan birliği bozabilir, ulusal direnişin gücünü parçalayabilirdi. İyi bir taktik adamı olan M.Kemal durumu iyi değerlendirdi ve bu olasılıklara yeşerme ortamı tanımadı (97).

---

(93) Prof. Jaeschke, bu geçişi (s.18) Padişahça görevlendirilmiş bir "Öğüt Kurulu" olarak yazarsa da ilgisi yoktur. Asım Gündüz'ün anıları böyle olmadığını doğrulamaktadır. Bkz: Cemal Kutay - Bilinmeyen Tarihimiz, I/310 v.d.; Ergil, s.195 v.d.

(94) Kutay, I/320.

(95) Kutay, I/325.

(96) Telyazının metni için bkz: A.S.D., IV/367; Kutay I/331; Jaeschke, s.18; Mısıroğlu, s.104.

(97) Ergil, s.195. K.Mısıroğlu'na inanmak gerekirse Vahdeddin, "ulusal hareketin başına hanedandan birinin geçmesini istemiş ve bu amaçla şehzade Ömer Faruk Efnediyi Anadolu'ya göndermiş"tir. Bkz Mısıroğlu, s.103. Duruma bakılırsa Atatürk'ün Şehzadeyi Ankara'ya kabul etmemesi yerinde bir karar. Kuşkularında haklı.

IV- PADİŞAH VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANADOLU ULUSAL DİRENİŞİNİ CAYDIRMA VE KIRMA EYLEMLERİ

I- Fetvalar

Dinsel yasalara göre yönetilen osmanlı halkı, dinine bağlı olduğu gibi, şeriatın başı olan Halifelerine de inanıyorlardı. Bu durum hem İngiltere hem de İstanbul yönetiminin elinde bir kozdu. Padişah halkını "koyun sürüsü", kendisini ise bunların "çobanı" olarak görüyordu. Mutlak egemonliğinin bilincindeydi. "İstersem Rum Patriğini, Ermeni Partiğini, Hahambaşıyı da seçerim" (98) diyecek öl-

(98) Rauf Bey, Meclis'in İngilizlerce basılması üzerine Vahdeddin'in katına çıkmış, direnilmesini istemişti. Padişah, tahtı için "yabancılarla işbirliğini gizlememişti". Rauf Bey'in karşı çıkması üzerine yukarıdaki mutlakçı ve keyfiliğini anlatan düşüncelerini söylemişti. Yalman, II/54; Jaeschke, s.151. Meclis I. Başkanı Hüseyin Kâzım Bey, Padişahtan D.Ferit'in Başbakanlığa getirilmemesini istediğinde de Padişah aynı sözlerle ve aynı mantıkla karşı çıkmıştı. Türkgeldi, I/282; İnal, s.2053; Jaeschke, s.153.

çüde kendisini tek yetke olara görüyordu. Öyleydi de. Halkın Halife - Padişaha sonsuz saygı ve bağlılığı vardı. Halkın bu bağlılığından yararlanarak Anadolu ulusal direnişi kırılmaya çalışıldı. Amaç halkı M.Kemal'den soyutlamak, Ulusal Kurtuluşun verilmesini önlemek, anlaşıkların tepki ve baskısını daha çok çekmemek, İngiltere'ye yaranmak, onun boyunduruğunda, halkı tutsak ederek varolan düzeni sürdürmekti.

Padişah, Başbakan ve Hükûmet üyelerinin bu işbirlikçi tasarıları İngiliz istekleriyle bağdaşıyordu. Fetvaların verilmesindeki amaç buydu.

Fetvaların kimin ürünü olduğu tartışmada, D.Ferit, "İngilizler'in fetva için direndiklerini ve bu direnme karşısında Dışişleri Bakanı olarak fetva ilânını kabul ve yüklendiğini" açıklamaktadır (99). Prof. Jaeschke'ye göre, "Foreign Office dosyalarında bu savı destekleyebilecek hiçbir şey yoktur". Ferit Paşa Hükûmeti bakanlarından Ahmet Reşit (Rey) Beyin, "Fetvanın yabancı isteği değil, kin ve ahmaklık sonucu olduğu" doğrultusundaki savına katılmaktadır. Avcıoğlu, Ahmet Reşit Beyin bu savını "kendini temize çıkarma çabası" olarak nitelemektedir (100). Bilinen şu ki; İngiliz isteklerini severek üslenen İstanbul Hükûmetiyle Anadolu ulusal direnişinin büyümesi karşısında korkuya kapılan İngiltere'nin ortak istekleridir, bu tutum. Anadolu eylemine karşı aldıkları ortaklaşa önlemden başka bir şey değildir, fetvalar.

İlk fetva 10 Nisan 1920 tarihinde hazırlandı. 11 Ni-

---

(99) Jaeschke, s.153; Avcıoğlu (1974), I/136.
(100) Jaeschke, s.153; Avcıoğlu (1974), I/136 (dpi not)

sanda yayınlandı (101). O ara Hükûmette Şeyhülislâm olarak Dürrüzade Abdullah adına "uşak ruhlu bir yaratık" (102) vardı.

Dürrüzade'nin kişiliğini Anadolu düşmanı takımı tamamlıyordu. Fetvaların geniş yığınlara ulaştırılması önem taşıyordu. D.Ferit 8 Nisanda İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'le görüşüp, dağıtım işinde İngiliz uçaklarının yardımını istedi (103). Dağıtımı, İngiliz ve Yunan uçakları yüklendiği gibi; İngiliz torpidoları, İngiliz konsoloslukları, Rum ve Ermeni örgütleri, Yunan askeri güçleri, İslâm yüceltme Derneği, İngiliz Sevenler Derneği ile H.İ. Partisi gibi yerli ve yabancı işbirliğiyle yürütülüyordu (104). K.Karabekir fetvaların 19.5.1920'de bir İngliiz torpidosuyla Trabzon'a geldiğini, bir İngiliz teğmenin üç sandık fetvayı Erzurum'da Rawlinson'a gönderdiğini yazmaktadır (105). Birçok din görevlisi de bu işe koşulmuştu. Dahası ücretli İngiliz ajanlığı yapanları da vardı (106).

Padişah Vahdeddin'in bir "Hattı Hümayun"u ve Hükûmetin bir bildirisi ile yayınlanıp dağıtılan bu Şeyhülislâmın imzasını taşıyan "Fetvâ-yı Şerife" şunları içeriyordu:

Kimi "kötü kişilerin" ortaya çıkıp "Padişahın uyruklarını yoldan çıkardıkları", para topladıkları, baskı yaptık-

---

(101) Selek (s.78) ve Prof. Kili s.78) ilk fetvanın tarihini 5 Nisan olarak verirlerse de doğrusu Aydemir (1971) (ıı/294), Avcıoğlu (1974), (I/136), Goloğlu (1970) s.141) ve Sarıhan 1948) II/41)'ın belirttiği gibi 10 Nisandır. 11 Nisanda ise yayınlanmıştır.

(102) Aydemir (1971), II/294.

(103) Sonyel (1973), I/212 v.d.; Sarıhan (1984), II/415.

(104) Aydemir (1971, Iı/296; Kili, s.49.

(105) Karabekir (1969, s.632.

(106) Aydemir (1971), II/298; Sarıhan (1984), II/434.

ları insanları öldürdükleri, "Halifenin yetkisini" kırdıkları, Osmanlı devletinin "düzenini" bozdukları, "eşkiya oldukları", yasalara uymadıklarından kişisel veya toplu olarak "öldürülmelerinin gerekli" olduğu, bunlarla savaşmayan herkesin katılması, savaşmaktan kaçanların günahkâr ve ayaklanmış sayılacağı, bunlarla çarpışanlardan ölenlerin "şehit", kalanların "gazi" olacağı, Padişah buyruğuna uymayanların başkaldırmış; dinsel yasalara göre cezalandırılmaya hak kazanmış sayılacağı savunuluyordu (107).

Fetvayla birlikte yayınlanıp dağıtılan Hükümet bildirisi de aynı içeriği taşıyordu. Anadolu ulusal direnişçilerini caydırmaya yönelikti. Kötü koşullarda olunduğu, "vatanın tehlikede" olduğu, "kimi kişilerin yalnızca özel çıkarlarının dürtüsüyle ulusal kuruluşlar adı altında yarattıkları karışıklık ve bozgunculuk bir yandan siyasal durumumuzu çok tehlikeli duruma soktuğu" gibi, bir yandan da "Avrupa ve Amerika kamuoyunda bize karşı şiddetli bir düşünce akımı yarattığı", bunları yapanların "vatan haini" olduğu, ulusal hareketlerin "devletin başını gövdesinden ayırma felaketini" hazırladığını, bunların "yalancı ulusçu" oldukları, özel çıkarları uğruna "ülkeyi feda edecekleri" vurgulanıyor ve "Padişaha bağlılığını belirtenlerin bağışlanacakları", ayaklanmacılarla birlikte olmakta direnenlerin "din ve yasa bakımından yola getirilecekleri, şiddetle cezalandırılacakları" savunuluyordu (108).

---

(107) Fetvaların tam metinleri için bkz: Selek, s.78; Kili, s.79; Goloğlu (1970), s.315; Ergil, s.405; İnal, s.2054 v.d.; Ali Kemal Meram, Türk-Rus İlişkileri Tarihi, s.219-254.

(108) Bu bildirinin tam metni için bkz: Goloğlu (1970), s.316 v.d.

Anadolu ulusal direnişçileri olay karşısında sessiz kalamazlardı. İstanbul fetvalarının etkisinden Anadolu halkını korumaya çalıştılar. Bu silaha aynı silahla karşılık verdiler. Başta Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi ile birlikte 153 Anadolu müftüsünün imzasını taşıyan ortak fetva yayınlandı. Bu durum Anadolu'nun İstanbul'a karşı savaşımının bir parçasıydı. Anadolu fetvası ile İslam Halifesi ve İstanbul Hükümetinin tümüyle düşman elinde olduğu, ülkenin düşmanlarca yer yer alındığı, "saygısızlığa ve tutsaklığa uğramış İslam Halifesinin kurtarılması için elden gelen çabayı göstermek tüm insanların görevi" olduğu, Halifeyi ve ülkeyi kurtarmak için savaşan halkın "eşkıya olmadığı", bağımsızlık savaşımı verenlere karşı çıkan müslümanların "günah işlediği", düşman zorlamasıyla yazdırılan İstanbul fetvalarının "dinsel yasa gereği geçerli olmadığı" vurgulanıyordu (109).

İstanbul fetvaları pek de istenilen sonucu vermedi. Bunda karşı fetvaların etkisi olduğu gibi, sünni Halifeye bağlı olmayan Alevi-Bektaşi kesimin İstanbul fetvalarına ilgi duymamasının da payı vardı. Zaten Hacı Bektaş Şeyhi Cemalettin Efendi M. Kemal'i destekleme, ulusal direnişe katılma kararı almış, kendisine bağlı olan kesimi bağımsızlık savaşında görevlendirmişti (110).

2- Ayaklanmalar

Bu konuda amaç ayaklanmayı ayrıntılarıyla incelemek değil. Ayaklanmalardaki Anadolu ulusal direnişine

(109) Anadolu fetvasının metni için bkz. Kili, s.81; Selek, s.80.
(110) Kansu, II/492.

karşı gelişen özü ve nerden kaynaklandığını saptamak olacaktır. Yoksa genelinde ayaklanmalar konumuz dışına.

Bilindiği gibi, M. Kemal önderliğindeki ulusal eylemin durdurulması için, İngiliz desteğindeki İstanbul Hükümeti birçok yollara başvurmuştu. Başvurduğu yollardan biri de Anadolu eylemini yok edebilmek için ayaklanmalar düzenlemekti. Emperyalizm yaşayabilmesi için yaşam alanı olarak seçtiği kesimdeki her türlü parçalayıcı öğeyi kullanmaktan çekinmiyor. İngiliz emperyalizmi de bu yolu denemişti. İstanbul yönetimini ulusal savaşımın karşısına diktiği gibi, etnik, dinsel ve mezhepsel öğelerden de yararlanıp, sömürüsünü kuruyordu. Osmanlı devletinin çokuluslu yapısı İngiliz emperyalizmine malzeme veriyordu. Rum, Ermeni, Kürt ve Çerkezler'i, etniksel yapılarından yararlanarak ayırmaya yöneltti. Kurtuluş Savaşı'nda azınlıkların çarpık örnekleri görüldü. Bir kısmı devlete bağlı kalmasına karşın, bir kısmıysa ayrılıp devlet olma yollarını aradı. Pontusçu Rumlar özellikle Yunan ve İngiliz desteğini sağlıyordu. Çerkezler Yunanlılar'a eğilim duyuyorlardı. Batı Anadolu Çerkezler'i uzun zaman işkilde kaldıktan sonra 17 Çerkez kabile önderi 24.10.1921 tarihinde Anlaşık devletlere (İtilaf devletleri) başvurup ayrı devlet kurmalarına yardımcı olmalarını istemişlerdi. Kendilerine en yakın ulus olarak Yunanlılar'ı görüyor, dahası güdümlerini dahi istiyorlardı (111). Çerkezler genellikle Marmara bölgesindeki ayaklanmalarda yer almışlardı.

---

(111) Yayınladıkları bildiri için bkz: Ergil, s.250; Cemal Şener, Çerkes Ethem Olayı, s.23; Çerkez Ethem olayı hakkında özlü bilgiler için bkz: Şener, a.g.y. ve Zeki Sarıhan, Çerkez Ethem'in İhaneti, 1984).

Kürt ayrılıkçıları, Kürt Yüceltme Derneğince yönlendiriliyorlardı. Dolaysız olarak İngiliz desteğinde yürütülüyordu. İngiliz güdümünde bir devlet tasarlıyorlardı. İngiliz haber alma ajanlarından Noel Kürt ayrılıkçılarına akıl hocalığı ediyordu. Bedirhani Kâmuran, Celâdet, Cemil Paşazade Ekrem, Koçkiri aşireti başkanı Haydar, Şerif Paşa, Said Abdül Kadir... gibileri bu düşüncedeydiler. Ali Batı, Cemil Çeto, Ali Galip olayı, Millî aşireti ve Koçkiri ayaklanması gibi Kürt ayrılıkçı olayları İngiliz desteğinde, halifeye bağlı, feodal türde olan ayaklanmalardı (112). Bölgede Ermeni devletinin kurulması düşünüldüğünden Kürt devleti arka planda kaldı ve unutuldu.

Ermeniler genellikle Fransa'nın desteğini sağlıyorlardı. Güneyde ortak hareket edildi. Ankara Antlaşmasından sonra Batı'nın desteğini yitirdiler.

Karşı-ulusçu ve tutucu ayaklanmalarsa daha da Ankara Hükümetine yönelikti. Çapanoğlu ve Yozgat, Zile ayaklanmaları, Bayburt ayaklanması, Konya, Bolu-Düzce ayaklanmaları, Anzavur Ahmet, Kuvayi İnzibatiye (Halife Ordusu) bu türden ayaklanmalardi. Bu ayaklanmaların önderleri genellikle tutucu ve bağnaz kişilerdi. Bayburtlu Şeyh Eşref, Yozgatlı Şeriye Hakimi Hafız Şahan, Bolu ve Cerede ayaklanmalarının elebaşılarından olan Kör Ali Hoca, Düzceli Ahmet Hoca, Bigalı Gâvur İmam, Konya ve Bozkır ayaklanmalarının elebaşısı Zeynel Abidin Hoca... tümüyle bağnaz ve yobaz kişilerdi. Çıkar peşineydiler. İstanbul Hükümetince kışkırtılıp destekleniyorlardı. Sorum-

(112) Geniş bilgi için bkz: Ergil, s.247 v.d.; Karabekir (1951), s.154; Kansu, II/458; Gologlu (1970), s.29, 101 v.d., 141, 182, 335; Bayley, I/139, 249, 285, 328, 365 v.d.

suz davranışlarıyla emperyalizmin ekmeğine yağ sürmüş, birçok yurttaşın ölmesine neden olmuş, Türk Bağımsızlık Savaşını baltalamışlardı. Uzun zaman milis güçlerini ve yeni kurulan orduyu uğraştırmışlardı (113). Ayaklanmalara katılanların çoğunluğu yoksul ve işsiz kimselerdi. Yağma, çapul gibi clanaklarla kandırılmış, M. Kemal düşmanlığıyla donatılmışlardı. Bunların gözünde M. Kemal ve arkadaşları "dinsiz", "Halife-Padişah düşmanı", "İttihatçı" ve "Bolşevikler"di. İstanbul Hükümeti ve ortağı İngilizler'in propagandası bu doğrultudaydı.

Zaten Anzavur ve Kuvayi İnzibatiye ayaklanmalarına katılanlara aylık bağlanıyordu. Öteki deyişle ayaklanmacılık geçim kaynağı durumuna getirilmişti. Adapazarı ve Sapanca'da derlenen ayaklanmacılara İstanbul Hükümetince piyadelere 15, süvarilere 30, teğmenlere 60, Alay komutanlarına 150 lira aylık ödeniyordu. Hilafet Ordusunun silah araç-gereç gereksinimi İngiliz denetimindeki İstanbul depolarından sağlanıyordu (114).

Eski İzmit Mutasarrıfı Ahmet Anzavur'a "paşalık" verilerek Balıkesir Mutasarrıflığına atandı. Marmara Bölgesinde ulusal direnişçilere karşı savaşmaya başladı. D. Ferit'in bir numaralı adamı olan Ahmet Anzavur, İngiliz yetkililerinin de beğenisini kazanmıştı. İstanbul yanlısı subaylar buyruğuna verilmişti. Çetesine "Kuvayı Muhammediye" adını veren Ahmet Anzavur, Anadolu ulusçularına karşı İngiliz altınıyla ödüllendiriliyordu (115).

---

(113) Ergil, s.265; Aydemir (1971), II/331 v.d.

(114) Aydemir (1971), II/310 v.d.; Ergil, s.258 v.d.; Y. Nadi, s.280 v.d.; Avcıoğlu (1974), I/149.

(115) Avcıoğlu (1974), I/148; Aydemir (1971), II/347.

Süleyman Şefik Paşanın komutasında "Kuvayi İnzibatiye" adıyla bir "Halife Ordusu" kuruldu. Ordunun kurulmasına İngilizler 7 Nisan 1920'de izin verdiler. 18 Nisanda da "Kuvayi İnzibatiye"nin kararnamesi çıkarıldı ve bu örgüte 1.250.00 lira olağanüstü ödenek ayrıldı (116). Birliklerin silahlandırılması için, bizzat, D. Ferit Paşa, İstanbul'da İngiliz denetimindeki Maçka Silahhanesinden alınmak üzere 600 tüfek, 30.000 piyade fişeği ve 80.000 makineli tüfek cephanesi verilmesi için İngiliz Başkomutanlığından bir belge aldı (117)

D. Ferit "Kuvayi İnzibatiye"ye İngilizler'den askersel güç istediyse de araç - gereç yardımıyla yeteneceklerini, askeri Osmanlı devletinin sağlayacağı belirtildi (118).

İ.T. Partisi yönetimi yıkılınca, bu parti karşıtı ve Saray yanlısı birçok etkisiz ve emekli kişiler yeniden etkin görevlere getirilerek, Sarayca güvenilir bir kadro oluşturulmuştu. Çoğu Alaylı subaylardan oluşan, kurmay subayları "Napolyon taslakları" olarak niteleyen, eğitimli subaylara düşmanlık güden bu subaylar "Nigahban Cemiyeti Askeriyesi (Askeri gözcü derneği)"ni oluşturmuşlardı. 3000 dolayında üyeleri vardı. Ayrıca üye sayısı 60.000'i aşan, tümüyle eski askerlerden oluşan "Mütekaidini Askeriye Cemiyeti (Eski Askerler Derneği)" vardır ki, bunlar ulusçulara karşıydılar. Bunların birçoğu, "Kuvayi İnzibati-

(116) Goloğlu (1970), s. 143.

(117) Selek, s. 354.

(118) Avcıoğlu (1974), I/149; Vahdeddin'i aklamaya çalışan bir takım yazarlar, Vahdeddin'in "Halife Ordusu"nu kurdurarak Anadolu'ya gönderdiğini, orada "Kuvay-i Milliye"ye katılmaları yolunda gizli buyruk verdiğini yazarlarsa da oldukça inandırıcılıktan uzaktırlar. Bkz: Mısıroğlu, s. 84; Işık, s. 110.

ye"nin içerisinde yer almış, Ankara Hükümetine karşi ey lemsel savaş vermişlerdi. Dahası "Halife Ordusu"nun çe kirdeğini oluşturmuşlardı (119).

İngiltere, Padişah ve İstanbul Hükümetiyle işbirliği içerisinde Anadolu'ya karşı geniş çapta bir karşı-devrim başlatmıştı. Etnik, dinsel ve mezhepsel ayrılıklardan yararlanarak iç savaşı körüklüyordu. Amacı ulusal hareketi ezmekti. Bununla birlikte ulusçuları Boğazların ötesinde tutmaya çalışıyorlardı. Böylece ulusçularla birlik kabul ettiği Bolşevikleri bölgeden uzaklaştırmış olacaklardı. Burası İngiltere için yaşamsal bölgeydi. İngiltere Anadolu'da rahatsız edilmemek için Boğazların doğusunda iki tampon bölge kurmayı düşünüyordu ki, ayaklanmaları da bu nedenle, bu bölgede yoğun olarak başlatmıştı (120).

(119) Ergil, s. 205; Akşim, s. 582.
(120) Avcıoğlu (1974), I/147 v.d.

Bir takım ayaklanmalar, ulusçu kesim içerisinde merkez-çevre çatışmasından doğan ayaklanmalardı. Bunlar düzensizliğe alışmış bir kısım milis güçlerin eylemleriydi. Ayaklanmaların özünde merkezi yetke karşısında özerk davranma isteği yatıyordu. Çerkez Ethem ve bir takım efelerin ayaklanmaları bu türdendi. Çerkez Ethem sonunda savaşım verdiği emperyalizme sığınmasına karşın, basında "Kuvayi Milliye"ye oldukça yararları dokunmuştu (121).

İngiliz emperyalizmi güdümünde hareketle 1919 - 1921 yılları arasında yoğun olarak yapılan ayaklanmalar Türk Bağımsızlık Savaşına büyük yitikler verdirdi. Ankara yöneticileri bu yerli engeli aşmadan düşmana karşı savaş veremediler. Bu da İngiliz güdümündeki İstanbul Hükümetinin Türk halkına yıllarca iyi uyrukluk etmelerinin karşılığı oldu.

---

(121) Çerkez Ethem'in iç ayaklanmaların bastırılmasındaki yararı için bkz: Şener, s. 35 v.d. M. Kemal'le aralarındaki çelişkinin doğması ve içyüzü için bkz: Şener, s. 76 v.d. Araştırmacı Cemal Şener, "Çerkes Ethem Olayı" adlı özlü çalışmasında, "Olayı" bir Çerkezcilik, Çerkez ulusçuluğu olarak değil de, Doç. Ergil'in sınıfladığı "merkez - çevre" alanında düşünüyor. Onu "Ulusçu akıma katılmış bir Çerkes" olarak niteliyor. (s. 118 v.d.) Kimi araştırmacıların Çerkez Ethem'in emperyalizme sığınmasını "hainlik" olarak değerlendirmesine karşın, (Bkz: Sarıhan (1984), s. 106 v.d., 176), araştırmacı C. Şener, Ethem'in tutumu için bu nitelemeyi kullanmıyor (s. 121 v.d.). Şu da var ki, bu olayda Ethem ve kardeşlerinin kişiliklerindeki olumsuz benlik ve büyüklenmenin de büyük payı var. Hele önderlik ve diplomasi açısından bakıldığında M. Kemal, Çerkez Ethem'e göre, C. Şener'in belirttiği gibi çok çok farklı. (Bkz: s. 124). Ethem küçük işlerin adamı olmasına karşın, M. Kemal büyük ve zor işlerin adamı...

3- Öğüt ve İnceleme Kurulları

Öğüt Kurulları (Heyeti Nasiha), Ateşkes koşullarının yerine getirilmesi için kurulmuştu. Mart 1919'dan itibaren çalışmalarını görüyoruz. Öğüt Kurullarının oluşturulmasındaki amaç; 1) Azınlıkları Osmanlılara bağlı duruma getirmek. 2) Osmanlı Rumlarını Türkler'le uzlaştırmak. 3) Etnik öğelerin birbiriyle iyi geçinmesini, Hükümete uymalarını sağlamak. 4) Ateşkes'in koşullarını, öte deyişle Osmanlı devletinin yenilmiş olduğunu benimsetmek. 5) Doğacak olan ulusal direnişleri kırmak, engellemek.

M. Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonra durum daha da değişti. Bu yeni gelişmeler karşısında Öğüt Kurullarının görevi de yeni bir içerik kazandı. Bu kez amaçlar arasında şunlar da girdi: 1) Ulusal direnme için kurulan örgütlerin bir biriyle bağlarını koparmak. 2) Ege direnmesini "Kemalist eylem"in dışında tutmak ve yavaş yavaş sönüyor izlenimini vermek. 3) "Kemalist eylem"i yok etmek. 4) Halkla M. Kemal arasındaki bağları kırarak, ulusal direnişi boğmak. 5) Halkı İngiliz emperyalizmiyle uzlaşmaya ve işbirliğine sokmak. 6) Ege'de Yunan, Doğu'da ve Güney'de Ermeni kıyımına karşı oluşan örgütleşmeleri önlemek.

İstanbul Hükümeti Mart ayı ortalarında (1919) Rum eşkiyasını yola getirmek için bir Öğüt kurulu oluşturmuş, 20 martta Şile ve dolaylarına göndermişti. Sonradan bunun daha kapsamlı olması düşünülmüş (122), dahası 5 Nisanda D. Ferit bu tasarıyı İngiliz yetkilisi Webb'e açmış ve bu

(122) Gökbilgin, I/64.

kurallara İngiliz subaylarının da katılmasını istemişti (123).

Öğüt Kuralları merkezden oluşturuldu ve başlarına da merkezi kişiler, yani hanedan üyeleri (şehzadeler) getirildi. bakanlar Kurulunda (Vükela Meclisi) görüşülerek kararlaştırılan biçimiyle iki kurul oluşturulmuştu. Bunlardan biri Anadolu'ya, ötekiyse Trakya'ya gönderilecekti. Anadolu'ya gidecek kurulun başına Şehzade Abdurrahim getirilmiş, yanına da Ali Rıza Paşa, Ferik Mahmut Hayret, Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, eski Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendi, İçişleri Bakanlığı müdürlerinden Ohannes Ferit, eski Rum Milletvekillerinden Kozmidis Efendi, Rum kökenli Tarım Bakanı Aristidis Paşa, eski Karahisar Mebusu Yanko Kovenidi (Tuanidi - Güvenidis)ler verilmişti. Kurul Anadolu'nun özellikle Batı kesimlerini 16 Nisan - 18 Mayıs günleri arasında dolaştı (124).

İstanbul'da Kurulu uğurlayan D. Ferit, bu kurula 3.000.000 lirayla 80 asker vermişti (125). 28 Nisan - 10 Mayıs arasında Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında Trakya'yı dolaşan kurulda da eski Savaş Bakanı Cevat ve Fevzi Paşalar vardı (126).

İstanbul yönetimi Şehzadeleri bu uğurda kullanmak istiyordu. Kuzey Afrika'da bulunan Şehzade Osman Fuat Efendinin de Türkiye'ye çağrılarak görevlendirilmesi dü-

---

(123) Akşin, s. 249.

(124) Gökbilgin, I/64; Akşin, s. 250; Jaeschke, s. 69; Sarıhan (1982), I/205; N. Taçalan - Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken, s. 201.

(125) Jaeschke - Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, I/26.

(126) Akşin, s.250.

şünülmüştü (127). 10 Mayısta Edirne'den dönen Şehzade Cemalettin Kurulu Karadeniz kıyılarına görevlendirdi (128).

D.Ferit 1 Mayıs (1919)'ta Öğüt Kurallarının amacının daha çok "manevî" olduğu, Padişahın selâmını halka iletmeyi amaçladıkları, Padişahın "halkını düşündüğünü ve onların üzüntü ve tasalarına katıldığı", kurulların; "ülkenin gerçek gereksinmeleri hakkında incelemelerde bulunmak ve halkın gereksinmelerini, ekonomik devrim temellerini hazırlamakla" görevli olduklarını belirtiyordu (129). Padişah buyruğunda kurulların amacının "savaşın kötülüklerinden etkilenen halka Padişahın sevgi ve ilgisini bildirmek" olduğuydu. "Alemdar" gazetesine göreyse amaç "durumu inceleyerek ögeler (unsurlar) arası uyumunu sağlamak"tı. Ayrıca ekonomik ve toplumsal yenilikler de düşünülüyordu (130).

Kurullar gittikleri yerlerde halka sabır, yasalara ve Hükûmete bağlılık öneriyorlardı (131). Şehzade okuduğu bildiride şunu söylüyordu: "...hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın haklarına saygı ve yasalara bağlılık tümünüze önerilir" (132).

Etnik ögelerarası barışı sağlamak amacı yanı sıra taşranın desteği de sağlanıyor, on yıldan beri süren "meşrutiyet yönetiminin kötülükleri" halka anlatılmaya çalışılıyor-

(127) Gökbilgin, I/65.
(128) Gökbilgin, I/65.
(129) Metin için bkz: Gökbilgin, I/65.
(130) Akşin, s.250 v.d.
(131) Tansel, I/182.
(132) Metin için bkz: L.Simavi, s.232 v.d.; Akşin, s.250.

du (133). Saray üyeleri ve Şehzadeler adım adım Anadolu'yu tarıyorlardı. Halka üç milyon lira dolayında para dağıtarak, yönetimi desteklemeleri isteniyordu (134). 30 Temmuz günü Bakanlar Kurulu kararıyla 30 mutasarrıf ve kaymakam ile 5 valinin ataması yapıldı (135). Elazığ Valisi Ali Galip'in atanması bu tarihlere rastlamaktadır (136).

İstanbul Hükûmetinin bu ara aldığı kararlardan biri de Anadolu'yu beş bölgeye ayırmak ve bu bölgelere birer "İnceleme Kurulları" göndermekti (137).

Saptanan beş bölge ve kurullar şöyle: 1) Bursa-Karesi bölgesi. II) Konya-Afyon-Antalya bölgesi. Kurul üyeleri; Ziya Bey (Defteri Hakani Emini), Süleyman Şefik Paşa (Basra Vali ve Komutan Vekili). III) Ankara-Kastamonu bölgesi. Kurul üyeleri; Rahmi Bey (eski Devlet Şûrası üyesi), Galip Paşa (emekli Genelkurmay Mirlivalarından). IV) Samsun-Sivas bölgesi. V) Trabzon-Erzurum bölgesi. Kurul üyeleri; Ziya Bey (Lazistan eski Mutasarrıfı), Ali Fevzi Paşa (9. Kolordu Komutanı, Genelkurmay Mirlivalarından). A. Fevzi Paşa eski Konya Valisi Yusuf Paşa'nın yerine gönderilmekteydi (138).

İstanbul Hükûmeti 2 Kasımda seçimleri denetlemek, siyasal durumu incelemek için iki kurul daha oluşturmuştu. Bunlardan Ali Fevzi Paşa Trabzon-Erzurum bölgesine

---

(133) L.Simavi, s.232; Akşin, s.251.

(134) Bu tür bir habere yer veren gazeteler ikinci gün tekzip etmek zorunda kalmışlardı. Bkz: Gökbilgin, I/64.

(135) Akşin, s.447.

(136) Gökbilgin, I/68.

(137) 28 Temmuz günkü Bakanlar Kurulu kararı için bkz: Gökbilgin, I/176 v.d.

(138) Akşin, s.448, Gökbilgin, I/177.

Hurşit Paşaysa İç Anadolu bölgesine görevlendirilmişti. Kurullara üst düzeyli etkin asker, bürokrat ve din görevlisi seçilmesine özen gösterilmişti. Bu amaçla Doğu'ya giden kurula Yargıtay üyelerinden Cafer İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendi de katılmaktaydılar. Durum M.Kemal'i tedirgin ediyor, bunların "yurt içinde halkı zehirlemek" (139) için dolaştıklarını söylüyordu. Kurulların gerçek amacı Temsilci Kurulun gücünü zayıflatmak, İstanbul Hükûmetine bağlılığı güçlendirmekti (140). Açıkça M.Kemal'in düşmanlığı yapılıyor, onu soyutlamaya çalışıyorlardı. M.Kemal'in "diktatör olmak istediği" vurgulanıyordu (141). Süleyman Şefik Paşa, Savaş Bakanlığına getirildiğinde, ulusal güçleri kısa dönemde dağıtabileceğini Başbakana bildiriyordu (142).

Savaş Bakanı Nazım'la İçişleri Bakanı Adil'in imzasını taşıyan İstanbul Hükûmetinin düzenleyerek Öğüt ve İnceleme Kurullarına verdiği yönerge (talimat) İstanbul Yönetiminin düşüncesi ve amaçları açısından ilginç bir belgedir. M.Kemal ve arkadaşlarının yasalara karşı gelerek çetecilik yaptıkları ileri sürüldükten sonra; aradaki çelişkinin "içeriği ve kökeni", "bu hareketi düzenleyen ve yönetenlerin kişilik ve sorumluluk düzeyleri"nin belirlenmesi ve elde edilecek sonuçlara göre "önlem alınması" için Öğüt Kurulları oluşturularak şu geniş yetki ve sorumlulukla donatılmışlardır: 1) Her kurul bölgesini ayrıntıla-

(139) Söylev, I/205; Nutuk. Ves, s.1145.

(140) Sarıhan (1984), II/189; Gökbilgin, II/147; Nutuk, Ves., III/149.

(141) Karabekir (1969), s.373.

(142) Sarıhan (1984), II/39, 48.

rıyla araştıracaktır. 29 Sivil ve askerî görevlilerin görevlerini yerine getirip-getirmedikleri ve neden getirmedikleri araştırılacaktır. 3) Çete ve Kongre hareketinden sorumlu olanlar ve görevlilerin yardım ya da hoşgörülerinin bulunup bulunmadığı saptanacaktır. 4) M.Kemal, Rauf Bey, Demirci Efe, Hacı Şükrü'lerin yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istendiğinde, bu buyruğun yerine getirilip getirilmediği incelenecektir. 5) Halka öğütler verilecektir. 6) İyi niyetle çetecilik yapanlar uyarılarak, silâhlarının teslimi sağlanacaktır. 7) Değiştirilmesi ve görevden alınması gereken görevliler İçişleri ve Savaş Bakanlığına bildirilecektir. 8) Kurullar denetleme sonuçlarını düzenli olarak merkeze bildireceklerdir (143).

Kaldı ki sürekli elindeki kozları yitiren İstanbul Hükûmeti, Öğüt Kurulları çalışmasında da tam sonuç alamadı. Anadolu'da çalışan kurulların bir takımı ulusal akımın yanında yer aldılar. Özellikle K.Karabekir Erzurum'a gelen kurulu ulusal akıma yatkın duruma getirmişti (144).

Ali Fevzi Paşa ile Ziya Bey İstanbul'a gönderdikleri raporlarında Anadolu'da düzen olduğu, yasalara aykırı bir durumun olmadığı, herkesin Padişah ve Halifeye bağlı olduğu aşılanmaya çalışılıyordu (145). 27 Mart 1920'de bir Öğüt kurulu olarak Anadolu'ya giden Rıza Nur, Yusuf Kemal Bey, Abdullah Azmi Efendi ve Vehbi Hocalar Millet-

---

(143) Yönergenin metni ve fotokopileri için bkz. Tülay Duran - "Milli Mücadelede İstanbul Hükûmetinin ilk Tahkik Heyeti. Kongreler ve Erzurum Mebusu Ziya Bey'in Çalışmaları" - B.T.T. Der. Sayı: 57 8 v.d. Karabekir (1969). s.149.

(144) Akşin, s. 501; Karabekir (1969), s. 131 v.d., 147, 157.

(145) Telyazılarının metinleri için bkz: Duran - B.T.T. Der. Sayı: 57, s. 1 v.d.; Gökbilgin, I/177 v.d.

vekilleri alarak Anadolu hareketinin öncü kadroları arasında yer aldılar (146). Böylece bir çığ gibi büyüyen ulusçu akım karşısında İstanbul yönetiminin bu önlemi de istenilen başarıya ulaşamamıştı.

(146) Yılmaz, II/232.

V - İNGİLTERE'NİN M. KEMAL VE ULUSAL SAVAŞIMA KARŞI AÇIK DÜŞMANLIĞI

1 - İngiltere'nin Türk Bağımsızlığına Karşı Genel Tutumu

Emperyalist sömürge ve paylaşma amacıyla Türkiye'ye gelen İngiltere, Osmanlı yönetimini güdümüne almıştı.

Ateşkes'in ağır koşullarını uygulayıp, Osmanlı devletini sömürge bir ülke durumuna getirmek istiyordu. M. Kemal ve arkadaşlarının davranışlarıysa İngiltere'nin bu isteklerine engel olan tutumlardı. Dolayısıyle İngiltere'nin M. Kemal ve arkadaşlarına ateş püskürmesi doğaldı. Çünkü İngiltere'nin Orta Doğu ve Uzak Doğu siyasası tümüyle alt - üst oluyordu. Kaldı ki M. Kemal ve arkadaşları da haklıydılar, yurtlarını savunuyorlardı. İstanbul yöneticileri gibi emperyalizmle uzlaşıp, işbirliğine girmemişlerdi.

Şimdi İngiltere'nin işbirlikçisi İstanbul yöneticilerini maşa gibi kullanarak Anadolu ulusal direnişini boğma ça-

balarını görelim. Anlaşık devletlerce Osmanlı Ülkesi birkaç kez gizli ve açık paylaşılmıştı. Herkes bir pay koparma çabasındaydı. Bırakışmayla bu düşünceler uygulamaya konuldu (147).

Avrupa emperyalistleri Türkler'i Avrupa'da görmek istemiyorlardı. Bu onların tarihsel misyonuydu. Tarih boyunca verilen Haçlı Savaşlarının özü buydu. Şimdi de tarihsel bir ortam doğmuş, bu olanak değerlendirilip, Türkler "Asya Bozkırı"na sürülmek isteniyordu. İngiliz yetkililerinin raporları bu tasarılarının açık belgeleridir. Ryan 25.12.1919 tarihli raporunda; "Bizim şimdiki amacımız bölmek, arkadaş gibi davranıp kazanmak ve sonra egemen olmak"tır diyordu (148).

Başbakan L. George Türkler'i "İnsanlık kanseri, kötü yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yara" olarak görüyor, Türk zaferini "talan, kıyım ve cinayet meşalesi" olarak niteliyordu (149). Bu düşünce İngiltere'nin dış siyasasını yıllarca yönlendirecek olan L. Curzon da daha somutça ortaya konuyor, 4.1.1920'de şunları yazıyordu:

"Türkler Avrupa'dan atılmalıdır. Amerikalı Senatör Lodge'nin dediği gibi İstanbul Türkler'den tümüyle alınmalı, bir veba tohumu olan savaşların yaratıcısı, komşuları için küfür olan Türkler Avrupa'dan silinmelidir" (150). 26.6.1919'da ise L. George; "Türkler'e Boğazlarda ve denizlerde hiçbir yer verilmeyeceği"ni söylüyordu (151).

---

(147) Ulubelen, s. 183 (Belge: 21).
(148) Ulubelen, s. 210 (Belge: 647); Avcıoğlu (1974), I/139.
(149) Avcıoğlu (1974), I /35
(150) Ulubelen, s. 210 (Belge: 646); Avcıoğlu (1974). I/35, 37.
(151) Ulubelen. s. 185 (Belge: 211).

"Bu düşünceleri taşıyan, tasarlayan bir devlet ne ölçüde dost olurdu? O devlete bu koşullarda nasıl bağlanılırdı? Bu devletin güdümü nasıl istenilirdi? Düşündürücü... İngiliz yanlıları ve İstanbul yönetiminin ne ölçüde aymazlık içerisinde olduğu ortada...

İngiliz belgeleriyle de ortaya konulduğu gibi; Yunan, bir İngiliz öncü gücü gibi Anadolu'ya çıktı. başlarında İngiliz kurmay subayları vardı. İşgal tasarılarını İngiliz kurmayları yapıyorlardı (152). Yunanlıların kullandığı savaş araç - gerecinin çoğu İngilizler'ce sağlanmıştı (153).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok - ulusluluğundan yararlanarak etnik öğeleri ayrılmaya özendirmişlerdi. Ulusal birliği bozmak için "yurt" kuracaklarına söz veriyor, para ve silah sağlıyordu. Ermeni ve Kürt ayaklanmalarının arkasında özellikle İngiltere vardı. L. Curzon 11.4.1920 tarihli raporunda "Türkler'i öldürmek için verdikleri silahlardan" söz ediyor (154), Robeck'se 26.3.1920 tarihli telyazısında Türkiye'den ayrı Ermenistan ve Kürdistan kurulmasından ve bu ayrılıkçı kesim önderlerinin "buyruklarında" olduğunu belirtiyordu (155). Türkiye'deki Ermeni, Nasturi, Rum, Kürt, Laz ve Çerkez'lerin ayrı devletler kurmalarına çalışılıyordu (156).

Özellikle Rumlar kayrılıyordu. Başbakan L. George koyu bir Türk düşmanı ve Yunan dostuydu. Bundan başka İngiltere'de Helenci bir kesim vardı. Bu kesim, Dr. Bur-

---

(152) Ulubelen, s. 235 (Belge: 47); Jaeschke, s. 93; Avcıoğlu (1974), I/167 - 174.

(153) Ulubelen, s. 239 (Belge: 336'ya dek).

(154) Ulubelen, s. 242 (Belge: 533).

(155) Ulubelen, s. 257 (Belge: 33)

(156) Avcıoğlu (1974), I/139; Jaeschke, s. 36 v.d.

rows'un kurduğu "Anglo - Helenic Liga"sı çevresinde toplanmışlardı. Bu çevre İngiliz yönetimini Türkiye'ye düşmanlığa, Yunanistan'a ise yardıma yöneltiyordu. Rumlar'ı destekliyor, Türkiye'ye karşı kışkırtıyorlardı. Türkiye'deki yerli Rumlar da bu tür siyasaların ve kilise çevrelerinin etkisinde kalarak ayrılmak için çalışıyorlardı. İznik Başpiskoposu Vassilios'un, "Geride bir tek bireyi kalmamak üzere Türkler'in tümüyle yok olmasını ne kadar isterdim", dediğine bakılırsa, dinsel çevrelerce Rum kesiminde aşırı bir Türk düşmanlığı yapıldığı açıktır. Güncelliğini koruması amacıyla sürdürülen kronik hale getirilen "Doğu Sorunu (Şark Meselesi)", -L. George'nin de vurguladığı gibi- Türk ve Yunan'ı, "her iki yanı da sonuna dek savaştırmak", böylece tarihsel amaca ulaşmak istiyorlardı. İngiltere'nin bu Helen tutkusu eski İyon devletinin canlandırılmasına dek vardırıldı. İzmir Rumları'na İyonya devletini kurmak için bir "Ulusal Savunma Ligası" kurduruldu. Bunların arkasında İngiltere'nin sömürme isteği yatıyordu (157).

İngiliz Başbakanı L. George Anadolu'da bir "Yunan İmparatorluğu" düşlüyordu. Böylece siyasal saygınlığının korunacağı kanısındaydı. Versay Antlaşmasının korunmasının Yunan başarısıyla sağlanacağına inanıyordu. David Walder'e göre L. George, "Yakındoğu'ya çalışkan hıristiyan ve latin köylülerini yerleştirmek, eski Yunan ve Roma uygarlıklarını canlandırmak düşü" içindeydi (158).

İngilizler önceleri Yunanlılar'la birlikte, Ankara

---

(157) Geniş bilgi için bkz: Jaeschke, s. 36 v.d., 47 v.d. 92 v.d.
(158) Avcıoğlu (1974), I/35.

Hükümetine karşı, Bursa başkent olmak üzere Padişaha bağlı "Batı Anadolu Devleti" kurdurmayı düşündüler. Meclisi ve ordusu olacak olan bu devlet, Ankara Hükümetini devirecek ve Anadolu'yu Kemalistlerden temizleyecekti. Daha sonraları başkenti İzmir olan Bursa ve Marmara'ya dek genişleyecek bir "İyonya Devleti" düşünüldü. "İyonya Devleti" görünüşte Anadolu Rumları'nın düşüncesiydi. İngilizler bu hareketi ulusal olarak görüyorlardı.

Yerli Rumlar'ın "Ulusal Savunma Ligi" bu hareketin öncülüğünü yapıyordu. Örgüt kent ve kasabalara dek örgütlendi. 100 bin kişilik bir ordu tasarlandı. Önce özerkliğini, sonra da devletliğini duyuracaktı. bu konuda Yunanlılar'la İngilizler işbirliği içindeydi. Venizelos Boğazlar'ın M. Kemal'e karşı korunmasında güvenlik sağlayacağı için 24.5.1922'de bu hareketin desteklenmesni istedi. Zaten bölgede "özel düzen" düşünen İngiliz siyasileri Mayıs 1922'den itibaren açıkça "İyonya özerkliği"nden söz etmeye başladılar. Atina'daki İngiliz görevlisi Lindley, "Anadolu Rumları'na özerklik verilmesi için Fransa ve İtalya ile işbirliği yapılmasını ve M. Kemal'e karşı baskı önlemleri kullanılması"nı açıkça savundu. Bunun için batı Anadolu'da 20 bin kişilik bir güç toplandı ve 48 tabur olarak örgütlendirildi. Her yan İngiliz bayraklarıyla donatıldı. Böylece Çanakkale Boğazı'nın her yanı Rum toprağı oluyordu. General Harington da bu tasarıyı Boğazlar'ın güvenliği bakımından destekledi. Çanakkale Boğazı'nda bir "İyonya Devleti" İngiltere'yi rahatlatıyordu. İzmir'deki Yunan Komiseri 30.7.1922 tarihinde "İyonya devleti"ni resmen açıkladı. L. George, bu devleti desteklediğini ve

arkasında İngiltere'nin olduğunu 4.8.1922'de Avam Kamarasında açıkça söyledi. Dahası İngiltere İstanbul'un da Yunanistan'a verilmesini düşünüyordu. İngiltere'den cesaret alan Yunanlılar 3.8.1922'de İstanbul'u işgal edeceklerini açıklamışlardı. İngiliz Genelkurmayı kabineye sunduğu gizli raporunda, Kemalistleri sindirebilmek için "Yunanlılar'ın İstanbul üzerine serbestçe yürümesine izin verilmesini" istiyordu (159). Bu davranışlarıyla İngiltere'nin Türkiye karşısındaki gerçek niteliği anlaşılır sanırım.

İngiltere, Anadolu ayaklanmalarında büyük yarar ummuş, silah ve parasını ortaya koymuştu. Anzavur ve Halife ordusunun kurulmasında İngiliz liraları büyük rol oynadı (160).

Türkiye'deki dinsel ve mezhepsel ayrılıklar da İngiltere'nin dikkatini çekmiş, bu noktadan da yararlanabileceklerini düşünmüşlerdi. Albay Stokos 6.11.1920'de L. Curzon'a; "Sünniler'le Şiiler arasındaki karşıtlığın" büyük olduğunu söyleyip, "Biz bu karşıtlığı daha da geliştirebiliriz" (161) diyerk gerçek düşüncelerini ortaya koyuyorlardı.

Bu kadarıyla da yetinmeyip Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul'u işgal etti. İşgali 16.3.1920'de Amiral de Robeck L. Curzon'a resmen bildirdi (162). Önceden zaten hazırlıkları yapılmıştı. Olay azınlıklarca sevinçle karşılandı. İstanbul yönetiminde pek de tepki olmadı (163). İş-

(159) Avcıoğlu (1974), I/ 185 v.d.
(160) Avcıoğlu (1974), I /148.
(161) Ulubelen, s. 270 (Belge: 171); Avcıoğlu 1974), I/139.
(162) Ulubelen, s. 255 (Belge: 24).
(163) Jaeschke, s. 28 v.d.

galci güçler yayınladıkları "resmi bildiri"lerinde Anadolu direnişçilerini suçlu gösteriyor, işgali ulusçuların "savaş ortamı yaratmaları"na bağlıyor, "barış koşullarını" sağlamak için yaptıklarını ve zorunlu bıraktırdıklarını açıklıyorlardı. Bildiride işgalin amacı şöyle vurgulanıyordu:

"Kaçak İttihat ve Terakki ileri gelenlerini tutan kimi kişiler, 'Ulusal Örgüt' takma adı altında bir düzen kurarak ve Padişah ile İstanbul Hükümetinin buyruklarını hiçe sayarak savaşın acı etkileriyle büsbütün tükenmiş olan halkı askerlik için toplamak, çeşitli halk toplulukları arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece, barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler" (164).

Doğallıkla bu yumuşak ve siyasal bir anlatımdı. Yapılan açıkça emperyalistçe bir işgaldi. "İşgalin geçici" olduğu, düşüncelerinin "Padişahlığın erkini kırmak değil" de, "Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki desteklemek ve sağlamlaştırmak" olduğu vurgulanmasına karşın hiç de böyle olmadığı biliniyordu.

M. Kemal, olaya şiddetle karşı çıktı. Yabancı temsilcilere "protesto"lar çekti (165). Olay karşısında takınılacak tutum için Vali ve Komutanlara bildiriler gönderdi (166). Ortak hareket edilmesi için Temsil Kurulunun kararına uyulmasını istedi (167). Devrimci bir karar olarak Anadolu'daki İngiliz Denetleme Subaylarını tutuklattı (168). İn-

(164) Bildirinin tam metni için bkz: Söylev, I/301, Kansu, II/354; Gologlu (1970), s. 109.

(165) "Protesto" metni için bkz: Söylev, I/302.

(166) Bildiri metinleri için bkz: Söylev, I/303 v.d.

(167) Ortak hareketin neler olduğu için bkz: Selek, s. 328.

(168) Selek, s. 328 v.d.;Gologlu (1970), s. 114.

giliz ilerlemesini durdurmak, gözdağı vermek için Batum'da Bolşevikliğin ilanı düşünüldü.

Kazım Karabekir Paşa bu tasarının yürütülmesi için Trabzon'daki 3. Tümen komutanlığına, gizli olarak emir verdi (69).

Görüldüğü gibi İngiltere'nin tutumu Türk bağımsızlığına yönelikti, düşmancaydı, emperyalistçeydi.

2 - İngiltere'nin M. Kemal'i ve Ulusal Direnişi Yok Etme Çalışmaları, İstanbul Hükümetiyle Ortak Tutumu

Bilindiği gibi, M. Kemal İngiliz yetkililerinin, Padişahın ve İstanbul Hükümetinin ortak kararlarıyla müfettişlik görevine atanmış ve Anadolu'ya gönderilmişti. Ne var ki M. Kemal'in hareketinden sonra İngiltere kuşkulanmış, yanıldığını anlamış, Hükümeti uyarmış ve M. Kemal'i geri döndürme çabalarına düşmüştü. M. Kemal'in davranışlarıysa İngilizler'in kuşkusunu zaten doğruluyordu.

M. Kemal hakkındaki ilk kuşku 19 Mayıs günü Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne'den geldi. Milne, Osmanlı Savaş Bakanlığında, "Mustafa Kemal Kurulunun Samsun'a gönderilme nedenini" sordu (170).

---

(169) Karabekir (1969), s. 531, 534, 535; Goloğlu (1970), s. 115.

(170) Belge için bkz: Jaeschke, s. 269; Oysa M. Kemal hakkında kuşkunun hemen aynı gece (16 - 17 Mayıs gecesi) doğduğu savunuluyor. Kuşkulanan İngilizler Askeri Ateşe W. Deedes'i gece yarısı Babıali'ye Başbakanı uyarmaya gönderdiler. Ancak Ferit Paşanın "geç kaldınız", "kuş uçtu bile" dediği (Bkz: Kinross, s. 256) ileri sürülürse de pek akla uygun değil. prof. Jaeschke de bu sava inanmıyor ve "uydurma" olarak niteliyor (Bkz: Jaeschke, s. 117).

Fakat, Samsun'daki İngiliz görevlisi Yüzbaşı Hurst'un M. Kemal'in Samsun'a çıkışı ve görüşmeleriyle ilgili 21 Mayıs tarihli raporunda herhangi bir kuşku izine rastlanmıyor. Olayın önemi -anlaşıldığına göre- 6 Haziran tarihli Hurst'tan aldığı bilgileri L. Curzon'a yazan Amiral Calthorpe, "iyi niyetle gönderilen" M. Kemal'in, "zulümü çıkar yol olarak gören" "bir hareketi örgütlediği"ni bildiriyordu (171). Anlaşıkların Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne de Hükümete bir yazı göndererek; "saygın bir Generalle kurmay kurulunun ülke içerisinde dolaşmasının sakıncalı olduğu", "askerlik açısından bu hareketlerin gereksizliği" vurgulanıyor ve "M. Kemal ile yanındakilerin derhal İstanbul'a çağrılmalarını" öneriyordu (172). Artık yanıldıklarını anlamışlar, önlemler alıyorlardı. Calthorpe 8 Haziranda Dışişleri Bakanına bir bildirim vererek şunları Türk Hükümetinden istiyordu:

"Kimi kötü kişilerin huzursuzluk çıkarmaya giriştikleri ve karışıklığa neden oldukları hakkında Samsun sancağından kuşku uyandırıcı bilgiler aldım. M. Kemal Paşanın bu hareketlerde önderlik rolü oynadığı kesindir. (...) Kendi yönetimlerdeki bölgelerde karışıklık çıkması durumunda, kişisel olarak sorumlu tutulacağı ve derhal sivil görevlilerin uyarılmaları (...), Sivas ilinde olan olaylar hakkında sık sık bilgi verilmesi" bildiriliyordu (173).

Aynı gün L. Cuzron'a da Ryan - Ferit görüşmesini yazıyor; "Kimi ordu subaylarının Yunanlılar'a karşı direnmeyi örgütlemek için İstanbul'dan ayrıldıklarını kesin ola-

(171) Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85, s. 36.
(172) Jaeschke, s. 125, 270; Sarıhan (1982), I/307.
(173) Jaeschke, s. 125, 270; Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85,

rak öğrendiğini" bildiriyor, "bu akımın doğal ve genel olduğunu", "durdurmaya çalışmanın yararsızlığını" vurguluyordu (174).

Ayrıca İngiliz Askeri Ateşesi Deedes Başbakan Vekili Mustafa sabri'yle görüştü. Durum karşısında uyarılarda bulundu. Düzenin sağlanmasını istedi. İçişleri Bakanı Ali Kemal ise Deedes'e yurtseverleri şikayet etti (175). Gelişmeler karşısında İngiltere'nin oldukça tedirgin olduğu, büyük gelişmelerden korktukları ortada. Ne var ki korktukları başlarına gelecektir.

M. Kemal İngilizler'ce adım adım izleniyor, etkisiz kılınmaya çalışılıyordu (176). Hükümetten M. Kemal'e "yasa dışı bir insan işlemi" yapılması isteniliyordu (177). Calthorpe 17 Haziranda, General Milne'yse 30 Haziranda Savaş bakanlığında; Sivas ve Konya dolaylarında "Anlaşıkların çıkarlarına aykırı eylemlerde" bulunulduğu, bu eylemleri yaratanların M. Kemal'le Cemal Paşa oldukları, bu "adı geçen Generallerin derhal İstanbul'a çağrılması"nı istiyordu (178). 9 Temmuzda Amiral Calthorpe L. Curzon'a, Deedes eliyle Başbakana bildirim gönderip "M. Kemal'in İstanbul'a dönmesini" istediğini yazıyordu (179).

Samsun'daki 3. Kolordu Komutanlığı İngiliz "Gurkha" taburunu sindirmeye çalışıyor, bu durumsa İngiliz-

---

(174) Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85, s. 36 v.d.

(175) Akşin, s. 342; Sarıhan (1982), I/311; Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85, s. 37.

(176) Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85, s. 39.

(177) Sarıhan (1984), II/15.

(178) Jaeschke, s. 133, 271; Akşin, s. 343.

(179) Sonyel, T. K. Der. Sayı: 85, s. 40.

ler'in hoşuna gitmiyordu. Durumu bahane ederek Calthorpe 9 Temmuzda, bu olayda M. Kemal'in "parmağının olduğu", bu nedenle "ya M. Kemal Paşanın hemen İstanbul'a dönmesi" (4. kez), veya buyruklara karşı geldiğinden "aleyhinde önlem alınmasını" istiyordu (180). Bir istekten çok, bir buyruktu, bu.

İngilizler gittikçe Anadolu direnişinin gücünü anlar oldular. Rawlinson, Anadolu'da edindiği izlenimler sonucunda M. Kemal'in başarı payını yüksek görüyordu (181). Bu nedenle önlemlerinin yöntemini değiştirdiler. Milne, Trabzon limanının işgalini istemesine karşın, şimdilik bunu gereksiz ve olanaksız buldular (182). G. Kidson; M. Kemal'i "Londra'ya çağırmak" ve "barış koşullarını onunla görüşmeyi" öneriyordu. L. Curzon'un yardımcısının bu önerisi sonunda "yararsız" görüldü (183).

İngilizler, Yunan saldırısına karşı çıkan, Ulusal Bağımsızlık Savaşını veren kadroyu İttihatçı göstererek halkın gözünden düşürüp, güçsüz kılmayı tasarlıyorlardı. 30 Temmuzda Calthorpe hareketin İttihatçılığını şöyle vurguluyordu:

"Mustafa Kemal ve onunla birleşenler (...) etkilerini yerel görevlilere zorla benimsetmektedirler. (...) Hareket kendiliğinden olma değil. (...) İttihat ve Terakki Komitesi önderlerinin kışkırtmasıyla, hâlâ varolan örgütün de yardımıyla bir gerekli şey gibi oluşmuş görünmektedir" (184).

---

(180) Sonyel, T.K. Der.. Sayı: 85, s. 41; Akşin, s. 357.
(181) Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s. 47.
(182) Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s. 46.
(183) Sonyel, T.K. Der. Sayı: 85, s. 49.
(184) Jaeschke, s. 169.

İngilizler Türk aydınlarının bir çoğunu tutuklayarak Malta'ya sürmüşlerdi. İstanbul'un işgaliyle Rauf Bey ve birçok Ankara yanlısı milletvekili tutuklanarak Malta'ya götürüldü. D. Ferit'se İngilizler'den Ankara yanlılarının, ona göre "tehlikeli kişilerin" götürülmesini istiyordu. M. Kemal'se karşı bir harekete geçerek Erzurum'da Rawlinson'u, Konya'da Campbell'iyi tutukladı. Bunları değiştirmede kullandı (185).

Yunanlılar destek buldukları İngilizlerden "M. Kemal hareketinin kesinlikle bastırılmasını" istiyorlardı (186). Başbakan L. George ise Venizelos'a yazdığı mektubunda; Büyük Britanya'nın Yunanistan'ın "sağlam ve dirençli yönetimi" altında, "Doğu Akdeniz siyasasının güçlü, liberal ve tutarlı bir öğesi durumuna geleceği" konusunda sağlam umutlar beslendiği ve "Yunanistan'ı, tüm haklı isteklerinde destekleyeceğine" güvenebileceğini vurgulamaktan çekinmiyordu (187). Böylece Yunan hareketi her yönüyle İngilizler'ce destekleniyordu. İngilizler bununla da yetinmiyor, azınlıkları Türkler'e karşı kışkırtıyorlardı. İngiliz gizli belgeleri "Kürtler'i M. Kemal hareketine karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazır oldukları" (188) buyruklarıyla doludur.

M. Kemal'i İngiltere'nin "baş düşmanı" olarak niteleyen İngiltere (189), Anadolu'daki ulusal eylemi başarısız

---

(185) Açıklama ve belgeler için bkz: Jaeschke, s. 181 v.d., 278 v.d.

(186) Sarıhan (1984), II/168.

(187) Sarıhan (1984), II/214.

(188) Ulubelen, s. 207 (Belge: 620).

(189) Ulubelen, s. 208 (Belge: 624)

kılabilmek için Doğu'daki ermeniler'e, Kürtler'e, Çerkezler'e, Gürcüler'e ve Lazlar'a özerklik verilmesini tasarlıyor, bağlaşıklarını buna inandırmaya çalışıyorlardı (190).

Milne, M. Kemal'e karşı "daha etkin bir hareket" düşünüyor; "çetelere karşı asker kullanılmasını", "Çanakkale korunaklarının (istihkam) havaya uçurulmasını" savunuyordu. Robeck'se bunları yapabilmek için daha çok askerin getirilmesinden yanaydı (191). İngiliz Savaş Bakanı 17.4.1920 tarihinde bildirdiği görüşünde; Türk ulusal direnişçilerine karşı kullanılacak güçlerin Türk askeri aracıyla donatılmasını ve denetimi daha kolay olan düzenli birliklerin kullanılmasını öneriyordu (192). 14.2.1920 tarihinden sonra yapılan Londra Görüşmelerinde; "Türkler'e karşı kesinlikle silahla savaşmak", ilk yapılacak işin "ulusçu önderleri yok etmek", M. Kemal'in adamlarını yakalatmak"... kararları alındı (193). 18-26.4.1920 günleri arasında yapılan San Remo görüşmelerindeyse, "Türkiye'ye barış benimsetebilmek için 450 bin kişilik askeri güce gereksinim olduğu", "Ermeniler'in silahlandırılmasına" ve "Amerika'nın Ermeniler'e yardıma çağrılmasına" karar verildi (194)

20 Haziran sonrası yapılan toplantılarda ise; M. Kemal'e bir darbe indirmenin" zamanının geldiği, "hiçbir biçimde merhamemet edilmemesi", "Bolşevikler'le Kema-

(190) Sarılan (1984), II/259.
(191) Sarıhan (1984), II/263, 264; Sonyel (1973), I/165.
(192) Sarıhan (1984), II/427.
(193) Ulubelen, s. 214 v.d. (Belge: 45, 55).
(194) Ulubelen, s. 227 v.d. (Belge: 1, 2, 4, 5, 10, 11, 13); Sarıhan (1984), II/432.

listler arasında bir çıkar ayrılığı yaratılması", bir Yunan birliğini Bandırma'ya gönderip "M. Kemal'in arkadan sarılması", "Türkler'i akıllandıracak en iyi yolun M. Kemal'i cephede yenmek olduğu" bir çok konuşmacı tarafından öneriliyordu (195). Anlaşık (İtilaf) devlet temsilcileri, M. Kemal hareketini yok edebilmek için Hükümetlerine, her ay Osmanlı Hükümetine birer milyon Osmanlı lirası avans verilmesini istiyorlardı (196).

L. George, Haziran 1921'lerde yaptığı toplantılarda M. Kemal'i artık "müthiş bir tehlike" olarak değerlendiriliyor, "kötü davranılmasını" öğütlüyordu. Bu toplantılarda Churchill'in 2 Haziran tarihli mektubu da değerlendirildi. Churchill, Yunanlılar'a şunların benimsetilmesini istiyordu: 1) Yunanlılar, İngilizler'in "istediği koşulları kabul edecekler." 2) "Ordular İngilizler'e danışılarak yeniden örgütlenecek". 3) "Cephe oluşturulması konusunda İngiliz yönetimi kabul edilecek". 4) "General Harington komutasına, biri İzmit'te, öteki Çanakkale'de görevlendirilecek iki birlik verilecek"ti. Yunanlılar'ın bu koşulları yüklenmesi durumunda "onlara moral, deniz gücü, cephane ve kredi sağlanacak"tı (197).

Sakarya saldırısında da İngilizler Yunan'a yeşil ışık yaktılar. Savundukları yansızlıktan oldukça uzaklaştılar.

20.6.1921 tarihli Yunan muhtırasında ortak "Helenizm misyonu" anımsatıldı. İngiltere'nin göz yummasını istiyorlardı. Çünkü kendilerinin "Asya tehlikesine karşı

(195) Bu görüş ve öneriler için bkz: Ulubelen, s. 233 v.d. (Belge: 26, 27, 33, 47, 98).

(196) Akşin, s. 579.

(197) Avcıoğlu (1974), I/174.

Avrupa'yı koruma biçiminde bir uygarlık misyonu" olduklarını, "Akdeniz Havzası ve Boğazlar'da, Yunanistan'ın uygar dünyanın bekçiliğini üstlendiği"ni ileri sürüyorlardı. Zaten İngiltere'nin de Yunan'dan beklediği buydu: Boğazların bekçiliği... Bu nedenle Yunan saldırısına yardım edildi. İstanbul ve Marmara'nın Yunan donanmasınca üs olarak kullanılmasına izin verildi. Türkiye kıyılarının kuşatılması sağlandı. Yüklü silah araç ve gereç verildi. İngiltere Devlet Bankası Yunanistan'ın arkasında yerini aldı. İstediği kadar kısa ve uzun süreli kredi açtı. İngiliz Genelkurmayı Yunanlılar'a akıl verdi (198).

İngilizler Kemalistlerin yenilmesi durumunda yeni bir seçenek (alternatif) de tasarlamışlardı. Karşı-Kemalist bir darbe düşünüyorlardı. L. Curzon 24 Temmuzda "Kemalistlerin yenilgisi gerçekten kesin ise, Anadolu'da bir karşı-Kemalist hareket olasılığı çok güçlüdür", diyordu. Belli bir hazırlık içerisine de girilmişti. Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa, Yüksek Komiserce Meclis'in ve Anadolu'daki Ordunun % 65'inin desteğini sağlayabileceğine güvence veriyordu. Karabekir Paşa dahi padişaha bağlılık telyazısı çekmişti. Ne var ki tersi oldu.

Türkler'in yenilgisi beklenirken, Sakarya'da yenilişlerinin haberini aldılar (199).

Yunan yenilgisiyle İngiliz umutları sönmedi. Yunanlılar'ın tutunabildikleri yerleri koruyabileceklerini sanıyorlardı. Ulusal Ant'ı (Misaki Millî) tanımayarak hâlâ yer istiyorlardı. Barış görüşmelerine oturabilmek için Edirne,

(198) Avcıoğlu (1974), I/77 v.d.
(199) Avcıoğlu (1974), I/179.

Balıkesir, Kırklareli ve Gelibolu yarımadasının Yunanistan'a verilmesini, İzmir'de özel bir düzen (statü) kurulmasını, Boğazlar'ın İngiliz egemenliğine açık tutulmasını istiyorlardı. Bunlar Ankara Hükümetinin benimseyemeyeceği şeylerdi. Bunları bildikleri halde, yine de bu tür isteklerde bulunuyorlardı.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı 6.2.1922'de M. Kemal'e boyun eğdirmek için bir tasarı hazırladı. Bu tasarı bir kısım baskı önlemleri taşıyordu. 1) Türkiye mali ve ekonomik bakımdan kuşatılacak, 2) Yunanistan'a mali ve askeri yardım yapılacak, 3) Trakya, İzmir ve Boğazlar'dan Türkiye'ye tanınan ödünler geri alınacak, Doğu Trakya ile İstanbul Türkiye'den koparılacak, 4) İstanbul ve Ankara Hükümetleri birbirlerinden koparılacak, Antlaşma Padişahla yapılacak ve M. Kemal azınlıkta bırakılacak, 5) Kimi Türk toprakları Anlaşıklarca dolaysız olarak alınacaktı (200).

İngiltere'nin bu tutumu M. Kemal'i devirmeye yönelikti. "Çıkmazı" sürdürmekle M. Kemal'i devirebileceklerini tasarlıyorlardı. "Çıkmazda" olan Türkiye kötüye doğru gidecek, "M. Kemal diktatörlüğüne karşı" tepkiler oluşacak, böylece M. Kemal'in gücü çökecekti.

Dahası Rauf Bey'in Millet Meclisinde elaltından yönettiği karşıtlıkla (muhalefet) İstanbul Hükümetinin çabaları, İngilizler'in umutlarını arttırıyordu.

İngilizler birçok devirme tasarıları hazırlamış ve üzerinde durmuşlardı. 7.2.1922 tarihli "Ryan Tasarısı" içten yıkmayı amaçlıyor, Osmanlı Sultanı yoluyla bunun sağla-

(200) Avcıoğlu (1974), I/180 v.d.

nacağını umuyordu. 15.1.1922 tarihli "Rumbold Tasarısı" da aynı içeriği taşıyor, "Sultan yoluyla M. Kemal'in dışlanacağını" ve çökertileceğini öneriyordu. Anadolu'daki karşı-Kemalistlerin gerektiğinde "Ankara Hükümetini yıkmak için yararlı bir etmen" olduğunu ileri sürüyordu. Rumbold 7 Ağustosta Vahdeddin'le de görüşüp anlaşmıştı. M. Kemal'i devirmek için Enver Paşa da bir seçenek olarak görülüyor, dahası Ankara Hükümetiyle Sovyet Rusya'nın arasını açmak da başvurulan yollardan biri olarak düşünülüyordu (201).

Kaldı ki tüm bu yıkıcı tasarılar, M. Kemal ve bağımsızlığına susamış Türk halkının gücü karşısında sonuçsuz kaldı. Umutsuz gibi görülen kurtuluş, büyük önderinin çizdiği ustaca yöntemle gerçekleşti. İngiliz, Padişah, D. Ferit ve İstanbul Hükümeti ortaklığı Türk Bağımsızlık Savaşçılarının karşısında "Bir saman alevi" sanılan ulusal direnişçilerinin gücünün, gerçekten "bir saman alevi" değil, bir bağımsızlık meşalesi olduğu ortaya çıktı.

(201) Avcıoğlu (1974), I/181 v.d.

VI - GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihin ortaya koyduğu bir gerçek var. Tarihsel ve toplumsal koşullar gerçek önderleri doğururlar. M. Kemal de böyle bir nedenler sonucu Türk toplumuna önder olarak doğdu.

M. Kemal'in önderliği Anadolu'ya geçişiyle ortaya çıktı. Tarihsel koşulları çok iyi değerlendiren M. Kemal, ancak Anadolu'da Türk ulusunun yazgısını değiştirebileceğini biliyordu. Yıllardır düşlediği "tarihsel misyonu" böylece gerçekleşiyordu.

M. Kemal'in Anadolu'ya geçiş olayı tartışmalıdır. Üst düzeyli bir görevli olarak gönderilişinde sarayın gizli siyasası olduğu savunulur. Oysa biz belgeler ve kanıtlar ışığında konuyu ayrıntılarıyla irdeledik. Gerçi M. Kemal'e üst düzeyli bir görev verilmiştir. Ama, bu görev onun hakkıydı. Çünkü Osmanlı kurmayları içerisinde M. Kemal'in yeri, gerçekten doldurulmaz bir özelliğe sahipti.

Tarihsel koşulları çok iyi değerlendiren ve zamanla-

masını yapabilen M. Kemal, üst düzeyli bir yetkili olarak devrimini filizlendireceği Anadolu'ya geçiş koşullarını, kendi olanak ve becerileriyle yarattı. Başında İngilizlerle çok iyi geçindi. Sarayın da sevdiği ve değer verdikleri bir kurmaydı. Anadolu'da oluşan koşullar M. Kemal için ele geçmez bir olanaktı. Osmanlı bürokratik düzenini çok iyi bilen M. Kemal, bu çarkı kendine doğru çevirdi; kafa-kol ilişkisiyle, yasal başvurularıyla Anadolu'ya geçme görevini kopardı. Yoksa savunulduğu gibi Padişah olsun, Hükümet olsun M. Kemal'e Anadolu'ya geçip de devrim (ihtilal) yapması için bu görevi vermemişlerdi. Zaten böyle bir niyeti olduğunu bilselerdi, daha başından yok etmeye çalışırlardı. M. Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonraki Hükümetin tutumu bunu kanıtlıyor, zaten.

Kısaca İngilizler, Padişah, Saray çevresi ve İstanbul Hükümeti M. Kemal'in gerçek düşüncesini bilmiyorlardı. İngilizler'in isteği olan Anadolu'daki düzeni sağlamak, azınlıkları güvenceye almak ve filizlenmekte olan ulusal direnişleri bastırmak amacıyla M. Kemal Anadolu'ya gönderilmişti. Yoksa bu gönderilişte Padişah, ülkenin kurtuluşunu amaçlayan bir gizli istek taşımıyordu. Eğer böyle bir gizli amacı olsaydı bunun gizlice de olsa M. Kemal'e açardı. Böyle bir şeye rastlamıyoruz. Yalnız Padişahın -çaresizliğin verdiği- sızlanışlarına rastlıyoruz.

Bir an için M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilişinde, Padişahın gizli bir amacı olduğunu ülkenin kurtuluşunu tasarladığını düşünelim. O zaman bu gizli amaçla davranışı tümüyle çelişiyor. Bu ölçüde M. Kemal ve ulusal direnişçilerin üzerine düşmezdi, karalamazdı. Yok etmek için ordular düzmezdi. Ölümle cezalandırmazdı. Kısaca göz yu-

mardı. Bilindiği gibi göz yummadı. M. Kemal'i ve ulusal direnişi kırmak için her türlü yola başvurdu. Başaramadı, başka konu.

Padişahın ve yönetimin bu tutumunun, İngiliz baskısının sonucu olduğu savı da pek tutarlı gelmiyor, bana. Padişah ve yönetim üzerindeki İngiliz baskısı doğru ve doğal da. Fakat belgeler ışığında baktığımızda Padişah ve yönetim İngilizlerle açıkça uzlaştığı gibi "bu gizli amaca" yer vermeyecek ölçüde işbirliği içerisindeydi. M. Kemal'i ve direnişi yok etmek değil de, gizlice yardımcı olması, desteklemesi gerekirdi. Bir çok şeye göz yumması, İngilizleri oyalaması gerekirdi. Ne var ki bunları yapmadığı gibi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı veren Türk halkını ve onun önderini İngiliz ortağıyla birlikte başarısız kılmak, yok edebilmek için her yola başvurdu. Bu tutumlarına bakılırsa Padişah ve yönetimin M. Kemal'i Anadolu'da Bağımsızlık Savaşı vermesi gibi bir gizli amaçla" göndermedikleri apaçık ortada. Hala bunu savunmak ve böyle bir "gizli amaç"ı Padişaha yüklemekse, Padişah Vahdeddin'i aklamaya çalışmak çabasından başka bir şey değildir. Bu da bilimsellik taşımaz. Tarih, hakkı olana hakkını vermelidir. Hiç kimseyi yapmadığı şeylerden sorumlu tutamayacağı gibi, ona yararı doğrultusunda pay da çıkarmamalıdır. Sunduğumuz belge ve kanıtlar olayı açıklığa kavuşturucu niteliktedir, sanırım. Bizim yorumumuza da gerek duyulmadan, gerek yerli gerekse İngiliz belgeleri bu olayda Padişahın, Saray ve çevresinin, İstanbul Hükümetinin ihanet yarışındaki çabalarını ortaya koymaktadır. "İngiliz baskısı"dır, "ince siyasa"dır, "gizli amaç"tır v.s. bunlar kurtarma ve aklama çabalarının ürünü. Güneşin balçıkla sıvana-

mayacağı gibi, Padişah, Başbakan Ferit Paşa ve İstanbul Hükümetlerinin ihaneti, Türk ulusunun bağımsızlığına olan düşmanlıkları da yadsınamaz, kapatılamaz, unutturulamaz. Belgeler, olaylar ve kanıtlar açıklığıyla ortada.

Saray ve çevresi Anadolu ulusal hareketine karşı açık ihanet yarışı içerisindeydi. Bunu destekçisi ve işbirlikçisi İngilizler'le birlikte yürütüyorlardı. İngiltere'nin amacı Orta Doğu sömürgeciliğini sürdürebilmekti. Saray ve çevresiyse bu siyasaya aracı oluyordu. Bu durum kişisel çıkarlarına uygun düşüyordu. İngilizlerle işbirliklerinde, varlık ve yönetimlerini sürdürebilecek, yumuşak koşullarla bir antlaşma yapabileceklerdi. Kısaca ulusal çıkarlarını kişisel çıkarlarına feda ediyorlardı. İşbirlikçilerindeki ve Türk Bağımsızlık Savaşını yok etmek istemelerindeki amaç bu idi.

Saray ve çevresi günün koşullarını ve geleceği görüp değerlendiremeyen, basit anlayışlı, ulus tutkusundan uzak yönetici ve siyasilerden oluşmuştu. Bu basit anlayışlılık, uzağı görememe, yurt sevgisinden yoksunluk onları emperyalizmin kucağına itti. Bu düşüş vatan hainliği ve emperyalizm uşaklığıyla sonuçlandı.

Saray ve çevresinin emperyalizmle uzlaşmasının, asker-sivil aydın kesiminse ulusal akımı seçmesinin nedeni Osmanlı toplum yapısından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı toplumunun çözülmeye, dağılmaya yüz tuttuğu yıllardan beri bu böyle. Yani son yüzelli yıllık Osmanlı tarihinde bu olgu yaşandı. Dağılmaya doğru giden Osmanlı İmparatorluğu, emperyalizmin kıskacına düştü. Bu olay yönetimin kendine güvenini yitirmesine neden oldu. Her başa gelen Padişah dönemin bir süper devletinden yana oluyor, onun

desteğiyle yaşıyor, doğallıkla ülkenin kapısını bu destekçisi devletin sömürüsüne ardına kadar açıyordu. Başbakan (Sadrazam) ve öteki görevliler de bu modaya uymuşlardı. Ünlü Osmanlı devlet adamlarından Ali Paşa, Fuat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Mahmut Nedim Paşa, son dönem Enver ve Talat Paşaların tutku ölçüsünde sürdürdükleri süper devlet yanlılıkları bilinenler arasında ve ülkeyi ne tür bir uçuruma sürükledikleri yadsınamaz. Osmanlı yönetimi yabancı devlet elçiliklerinin eline verilmiş, bu elçiliklere danışmadan önemli kararlar alınamıyordu. İşte Vahdeddin, D. Ferit ve öteki yöneticiler de bu geleneğin sürdürücüsü ve son halkalarıydılar. Bu gelenek onları bir tutku ölçüsünde İngiliz işbirlikçiliğine götürdü. M. Kemal ve arkadaşlarının yapısıysa daha değişikti. Osmanlı devletinin emperyalizm karşısında bu uzlaşıcı ve işbirlikçi tutumuna karşı sürekli asker-sivil aydın kesim tepki duymuştu. Bu tepki Yeni Osmanlılar-Genç (Jön) Türk - İttihat ve Terakki geleneğiyle sürdürüldü. Merkezi yönetim emperyalizmle işbirliği içerisinde olmasına karşın, Genç Türk - İ. T. çizgi emperyalizm karşıtı ve bağımsızlıkçıydı. Ulusal savaşım döneminde bu çizgi "Müdafaa-i Hukuk" (Hakların Savunması)çularca sürdürüldü. M. Kemal ve arkadaşları, başka bir deyişle, asker - sivil aydın kesim merkezi yönetim işbirlikçi tutumu yanında karşı - emperyalist, ulusçu ve devrimci akımı yaşattı. Bu durum Osmanlı toplum yapısının yarattığı bir ikilemin sonucuydu. Bu bağımsızlıkçı aydın kesim sayesinde Osmanlı yönetimi halk üzerinde arzuladığı diktatörlüğünü kuramadı.

Olaylara ve tutuma bakıldığında Padişah Vahdeddin'in, Veliaht Abdülmecit'in, Şehzadeler'in, Başbakan

Ferit Paşa ve hükümet üyelerinin, İngilizler'in tutum ve davranışı aynı. Aynı kapıya çıkıyor. İhanet yarışında ortak ve birbirlerinin destekçileri... Amaç Türk ulusunu yok etmek. İşin ilginç yanı, böylesi bir amaç için İngilizlerle Saray ve İstanbul yönetimi aynı cepheden savaşıyorlar. Kısaca Saray ve İstanbul yönetimi vatan hainliğini İngiliz işbirlikçiliğiyle ortak yürütüyor. Türkiye'yi sömürge alanı yapmak isteyen İngiltere ise bu işi Saray ve İstanbul Hükümetiyle birlikte yapıyor. İbretle ders alınacak bir olay.

Amacımız zaten şunu ya da bunu karalamak veya aklamak değildi. İbretle ders alınacak bir olayı tüm açıklığıyla ortaya koymaktı. Belgeler ve kanıtlar çerçevesinde kalışımız, bizi olayı çarpıtmaktan kurtardı, sanırım. Amacımız da buydu zaten.

KAYNAKÇA

Adıvar, Halide Edip - Türk'ün Ateşle İmtihanı, Atlas Yayıncılık 1975, İst. 4. baskı.

Akşin, Doç. Sina - İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cem Yay. 1983, İst.

Atatürk, Mustafa Kemal - Söylev, C. I ve II. T. D. K. Yay. Ank. 3. baskı.

Atatürk, Mustafa Kemal - Nutuk (Vesikalar), C. III. Türk Devrim Tarihi Ens. Yay. 1973, İst. 14. baskı.

Atatürk, Mustafa Kemal - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I (1961), C. II (1959), C. III (1961), C. IV (1964), C. V (1972), Türk İnkılap Tarihi Ens. Yay.

Atatürk, Mustafa Kemal - "Mütarekeden B.M.M.'nin Açılışına Kadar Olaylar ve Belgeler", B. T. T. Der. Sayı: 33, Haziran 1970.

Atay, Falih Rıfkı - Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Sel Yay. 1955, İst.

Avcıoğlu, Doğan - Türkiye'nin Düzeni, C. I ve II. Bilgi Yay. 1969, İst. 4. baskı.

Avcıoğlu, Doğan - Millî Kurtuluş Tarihi, C. I, II, III. İstanbul Matbaası, 1974, İst.

Aybars, Doç. Ergun - İstiklâl Mahkemeleri, Bilgi Yay. 1975 Ankara.

Aybars, Doç. Ergun - İstanbul Mahkemeleri (1923 - 1927), Kültür ve Turizm Bak. Yay. 1982, Ankara.

Aydemir, Şevket Süreyya - Tek Adam, C. I (1969), C. II (1971), C. III (1969), Remzi Kitabevi Yay.

- "Altıncı Mehmet'in Sürgündeki Hac Yolculuğu ve Birkaç Bildirisi", Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, Nisan 1985.

Baydar, Mustafa (Der.) - Atatürk'le Konuşmalar, Varlık Yay. 1960, İst.

Bayur, Prof. Yusuf Hikmet - Atatürk, Hayatı, Eserl. C. I. (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar), Güven Matbaası, 1963, İst.

Bıyıkoğlu, Tevfik - Atatürk Anadolu'da (1919 - 1921) C. I. Kent Basımevi, 1981, 2. baskı.

Borak, Sadi (Haz.) - Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, Çağdaş Yay. 1977, İst.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911 - 1921 tarihleri arasına ait 106 belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Baş. Yay. 1982, Ankara.

Cebesoy, Ali Fuat - Millî Mücadele Hatıraları, Vatan neşriyat, 1953, İst.

Cebesoy, Ali Fuat - Siyasi Hatıralar, Vatan Neşriyat, 1957. İst.

Cemal Paşa - Hatıralar, Çağdaş Yay. 1977, İst.

Duran, Tülay - "Millî Mücadelede İstanbul Hükümetinin İlk Tahkik Heyeti, Kongreler ve Erzurum Mebusu Ziya Bey'in Çalışmaları", B. T. T. Der. Sayı: 57, Haziran 1972.

Esatlı, Mustafa Ragıp - İttihat ve Terakki, Hürriyet Yay. 1975, İst.

Ergil, Doç. Doğu - Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi, Turhan Kitapevi Yay. 1981, Ank.

Eroğlu, Prof. Hamza - Devrim Tarihi, Y. Y. Öğ. Kurumu Yay. 1977, Ankara.

Ewans, Laurence - Türkiye'nin Paylaşılması (1914 - 1924), Çev.: Tevfik Alanay, Milliyet Yay. 1972.

Gökbilgin, Prof. M. Tayyib - Millî Mücadele Başlarken, C. I. (1959), C. II (1965), Türkiye İş Bankası Yay. Ankara.

Gologlu, Mahmut - Erzurum Kongresi, Başnur Matbaası, 1968, Ankara.

Gologlu, Mahmut - Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, 1969, Ankara.

Gologlu, Mahmut - Üçüncü Meşrutiyet, Başnur Matbaası, 1970, Ank.

Gologlu, Mahmut - Cumhuriyete Doğru, Başnur Matbaası, 1971, Ankara.

Göztepe, Tarık Mümtaz - Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdeddinin Mütareke Gayyasında, Sebil Yay. 1969, İst.

Gülensoy, Tuncer - "Atatürk Kronolojisi", Türk Kültürü Dr. Sayı: 61, Kasım, 1967.

Işık, Hüseyin Hilmi - Saadet-i Ebediye, 1968, İst. 6. baskı.

İğdemir, Uluğ - Atatürk'ün Yaşamı, C. I., T. T. K. Yay. 1980, Ankara.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal - Osmanlılar Devrinde Jaeschke, Prof. Gotthard - Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, T. T. K. Yay. 1971, Ankara.

Jaeschke, Prof. Gotthard - Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. I (1970), C. II (1973), T. T. K. Yay. Ankara.

Jaeschke, Prof. Gotthard - "Osmanlı Veliahtı Abdülmecid'in 16 Temmuz 1919 Tarihli Layihası", Çev: Cemil Koçak, Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, Nisan 1985.

Kandemir, Feridun - Hatıraları ve söylemedikleri İle Rauf Orbay, Yakın Tarihimiz Yay. 1965, İst.

Kansu, Mazhar Müfit - Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. I (1966), C. II (1968), T. T. K. Yay. Ankara.

Karal, Prof. Enver Ziya (Der.) - Atatürk'ten Dşünceler, M. Eğ. Bak. Yay. 1981, İst.

Kazım Karabekir - İstiklal Harbimiz, Türkiye Yay. 1969, 2. baskı.

Kazım Karabekir - İstiklal Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1933 - 1951.

Kırzıoğlu, Prof. Fahrettin - "Kars", İslam Ansiklopedisi, C. VI. M. Eğ. Bak. Yay.

Kısakürek, Necip Fazıl - Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Sultan Vahidüddin, Büyük Doğu Yay. 1975, İst. 2. baskı.

Kinross, Lord - Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğşu), Çev.: Ayhan Tezel, Sander Yay. 1980, İst. 7. baskı.

Kili, Prof. Suna - Türk Devrim Tarihi, Tekin Yay. 1982, İst. 2. baskı.

Koçu, Reşat Ekrem - Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, İst.

Küçük, Doç. Yalçın - Türkiye Üzerine Tezler, C. I (1980) 3. Baskı, C. II (1979), 1. baskı, Tekin Yay. İst.

Kutay, Cemal - "Osmanlı Hanedanının Millî Mücadeleye Katılma Olayı ve Şehzade Ömer Faruk Efendi ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Meçhul Kalmış Yazışmalar", Bilinmeyen Tarihimiz, C. I, 1974, İst.

Lütfi Simavi Bey - Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yay. İst. Tarihsiz.

Meram, Ali Kemal - Türk - Rus İlişkileri Tarihi, Kitaş Yay. 1969, İst.

Meram, Ali Kemal - Belgelerle Türk - İngiliz İlişkileri Tarihi, Kitaş Yay. 1969, İst.

Mısıroğlu, Kadir - Lozan Zafer mi, Hazimet mi?, Sebil Yay. C. II, 1971, 2. baskı.

Mikusch, D. V. -Gazi Mustafa Kemal (Avrupa İle Asya Arasındaki Adam), Çev: Esat Nermi Erendor, Remzi Kitapevi Yay. 1972. İst.

Mutluçağ, Hayri - "Sivas Kongresinin Tutanak ve Kararları", B. T. T? Der. Sayı: 66 (Mart 1973), 67-68 (Nisan, Mayıs 1973).

Omurtak, Salih - Yücel, Hasan Ali - Sungu, İhsan - Karal, Enver Ziye, Unat, Faik Reşit - Sökmen, Enver - İğ-

demir, Uluğ - "Atatürk'ü maddesi, İslam Ansiklopedisi, C. I, M. Eğ. Bak. Yay.

Okyar, Fethi - Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yay. 1980, İst.

Önder, Mehmet - Atatürk'ün Almanya Gezisi, Kültür bak. Yay. 1981, Ankara.

Özalp, Kazım - Millî Mücadele, C. I, II, T. T. K. Yay. 1971, Ankara.

Öztoprak, Dr. İzzet - Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Türkiye İş Bankası Yay. 1981, Ankara.

Sarıhan, Zeki - Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I (1982), C. II, (1984), Öğretmen Dünyası Yay. Ankara.

Sarıhan, Zeki - Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I (1982), C. II, (1984), Öğretmen Dünyası Yay. Ankara.

Sarıhan, Zeki - Çerkez Ethem'in İhaneti, Kaynak Yay. 1984.

Selek, Sabahattin - Anadolu İhtilali, Burçak Yay. 1968, İst. 4. baskı.

Sezgin Ömür - Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Birey ve Toplum Yay. 1984, Ankara.

Sonyel, Dr. Salahi R. - Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. I. T. T. K. Yay. 1973, Ankara.

Sonyel, Dr. Salahi R. - "Son Osmanlı Padişahı Vahdeddin ve İngilizler", Belleten, C. 39, Sayı: 154, 1975, Ankara.

Sonyel, Dr. Salahi R. - "İngiltere Dışişleri Baknlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz - Osmanlı Gizli Antlaşması" Belleten, C. 34, Temmuz 1970.

Sonyel, Dr. Salahi R. - "1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Millî Mukavemet", Türk Kültürü Der. Sayı: 85, Kasım 1969.

Sonyel, Dr. Salahi R. - "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı", B. T. T. Der. Sayı: 49, Ekim 1971.

Şapolyo, Enver Behnan - Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yay. 1958, İst. 3. baskı.

Şener, Cemal - Çerkes Ethem Olayı, Okan Yay. 1984, İst. 2. baskı.

Taçalan, Erdoğan - Çerkes Ethem Olayı, Okan Yay. 1984, İst. 2. baskı.

Taçalan, Erdoğan - Ege'de Kurtuluş Savaşı Verilirken, Milliyet Yay.

Tansel, Dr. Selahattin - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cum. 50. yıldönümü Yay. 1973, Ankara.

Tansu, Samih Nafiz (Anlatan: Albay Hüsamettin Ertürk) - İki Devrin Perde Arkası, Arafat Yay. 1969, İst. 3. baskı.

Tevetoğlu, Dr. Fethi - "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar", Türk Kültürü Der. Sayı: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93. 1969 - 1970.

Tunaya, Prof. Tarık Zafer - Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi Yay. 1981, Ank. 2. baskı.

Türkgeldi, Ali Fuat - Görüp İşittiklerim, T. T. K. Yay. 1951, Ankara.

Us, Asım - Hatıra Notları (1930 - 1950), 1966, İst.

Ulubelen, Erol - İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yay. 1982, İst.

Uluğ, Naşit Hakkı - Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet Yay. 1973.

Uşaklıgil, Halit Ziya - Saray ve Ötesi, İnkılap ve Aka Yay. 1965, İst.

Yalman, Ahmet Emin - Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. II, Yenilik Basımevi, 1970, İst.

Yerasimos, Stefanos - Türk-Sovyet İlişkileri, Gözlem Yay. İst. tarihsiz.

Yunus Nadi - Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yay. 1978, İst.